

ΣΠΙΛΟ, ΣΠΥΛΙΟ, ΣΠΗΛΑΙΟΝ, ΠΥΛΑΙΟΝ
ΚΑΙ Η ΕΝ ΑΥΤΩ Ι. ΜΟΝΗ
ΥΠΟ ΝΙΚ. Χ. ΚΟΤΖΙΑ

Θέσις. Ὁ ἀπὸ Γρεβενῶν πρὸς Σαμαρίναν ὀδεύων παρὰ τὸν Γρεβενίτικον ποταμόν, παραπόταμον τοῦ Ἀλιάκμονος, συναντᾷ κατὰ τὸ 20^{ὸν} χιλιόμετρον πρὸς δυσμὰς ἓνα τῶν νοτιοανατολικῶν προβούνων τοῦ χιονοσκεποῦς τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους Σμόλικα (ὑψ. 2547) τῆς ὄρειας τῆς Πίνδου, ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον,

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τῆς Μονῆς Πυλαίου ἀπὸ ΝΔ.

βαίνοντα ἀπὸ νοτιοανατολικῶν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ζάκα» ἢ «τοῦ Ζάκα». Ζάκα ὀνομάζεται καὶ ὁ κατὰ τοὺς βορειοανατολικοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ μικρὸς ἐξ ἔντοπιῶν συνοικισμὸς, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νοτιο-

¹ ΠΑΝ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ «Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠδῶν τῆς Ἠπείρου», Ἀθήναι 1880, σ. 42 ᾠσμα 48 «Ὁ Ντεληδημός» :

*Σῆκον Δῆμο μου καὶ μὴ βαρκοπιᾶσαι
μάσε παρανὰ ὄλου Γρεββενιτούλια
κ' ἔβγα στὸ βουνό, ψιλὰ σὴν Βασιλίτσα
τί ἔχεις πόλεμο μαζί μὲ τὸν Βεγιάλα.*

Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐπεξηγεῖ: Ὁ Ντεληδημὸς διατελέσας ὄπλαρχηγὸς Γρεββενῶν εἶχε πρωτοπαλλήκαρον τὸν Γεώργιον ἢ Γεωγάκην ἢ Γάκην ἢ Ζάκαν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τῷ 1780 διέπρεψε κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς κλεπτάρχης ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γρεββενῶν. Ὁ Ζάκας ἐκλιπὼν τὸ 1814 ἀφῆκε διαδόχους τοὺς υἱοὺς του Ἰωάννην ἢ Γιαννούλαν καὶ τὸν Θεόδωρον Ζάκαν, οἵτινες διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν ἠνάγκασαν τὸν τότε διοικητὴν τῆς Ἠπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Γιαννούλαν ὡς ὑπομίσθιον ὁδοφύλακα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεββενῶν καὶ τῇ περιοχῇ Ζαγορίου περὶ τὸ 1824.

Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 74 ᾠσμα :

ανατολικὴν πλευρὰν κεῖται ὁμοίος συνοικισμὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Σπίλο» (εἰκ. 1). Ἀμφότερα τὰ χωρία κείμενα ἐπὶ μικρῶν καὶ ἀποτόμων ὑψιπέδων περιβάλλει ὁ εἰρημένος Γρεβενίτικος φέρων τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς τοπικὸν ὄνομα καὶ διακρινόμενος ὡς λευκὴ γραμμὴ δεξιὰ τῆς εἰκόνος 1.

Ὄνομα. Τοῦ τε βουνοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνατολικῶν συνοικισμῶν τὰ ὀνόματα προῆλθον κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τῶν ἀρματωλῶν ὄπλαρχηγῶν Ζάκα καὶ Σπίλου, οἵτινες διὰ τῶν ἡρωικῶν κατορθωμάτων, κατέχοντες τὰς ἐκατέρωθεν τοῦ βουνοῦ δυσπροσίτους στενωποὺς παρεῖχον σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν προστασίαν τῶν πληθυσμῶν ὀλοκλήρου τῆς περιφερείας κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ αὐτὴ παράδοσις θέλει τὸν Ζάκαν, ὄνπερ καὶ ἡ δημώδης μοῦσα ἀπεθανάτισεν εἰς στίχους¹ ἄδομένους καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ τῶν ὄρεισιβίων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀνδρειότατον καὶ πρεσβύτερον, τὸν δὲ Σπίλον νεώτερον καὶ ἐν τοῖς ὄπλοις διάδοχον ἐκείνου. Ἀμφότεροι δὲ ἤκμασαν κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς κυριώτερον καὶ μόνιμον κρησφύγετον αὐτῶν ἐχρησίμευε τὸ πράγματι ὀχυρώτατον τοῦτο βουνόν, ζῶντων ἢ μετὰ τὸν θάνατον ἢ τὸν φόνον τῶν ὄπλαρχηγῶν, εἶτε διότι κάτοικοι πεδινωτέρων συνοικισμῶν φεύγοντες τὴν δουλείαν ἴδρυσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὄπλαρχηγῶν τοὺς συνοικισμοὺς τού-

*Μπήκαν οἱ κλέφτες στὰ μανδριά, ὁ καπετὰν Γιαννούλας
σκάβους μᾶς πήραν τὰ παιδιὰ, μᾶς πήραν τὰ κορίτσια
καὶ μᾶς γυρεύει ἔξαγορὰ πολλὰς σακκούλαις ἄσπρα
γυρεύει γιὰ νὰ τοῦ δοθῇ καὶ τὸ καπετανλίκι
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
.....
κακὸ μεγάλο πάθαμεν, κακὸ πολὺ θὰ γένη
στὸ Γρεββενό, στὸ Μέτσοβο καὶ σ' ὅλα τὰ Ζαγόρια
ἀνίσως καὶ δὲν οἰάσωμεν τὸν καπετὰν Γιαννούλαν.*

Κατὰ τῶν ἀδελφῶν Ζάκα διαταγῇ τοῦ Ἰμῆν πασοῦ ἐπετέθη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1826 αἰφνιδίως ὁ Μουσελίμης Γρεββενῶν Μεχμέταγας βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Μακρῶν μετὰ κρατερὰν καὶ ἡρωικὴν ἀντίστασιν ὁ μὲν Γιαννούλας ἐφονεύθη, ὁ δὲ Θεόδωρος διασωθεὶς δι' ἡρωικῆς ἐξόδου κατέφυγεν εἰς Ἑλλάδα. Εἰς τούτους ἀναφέρεται τὸ ἐν σ. 79 ᾠσμα «οἱ Ζακαῖοι» :

*Πουλὶ πὸν πᾶς στὰ Γρεββενὰ στὸν Φλογισμένο τόπο
χαίρετα μὲν τὴν κλεφτουργίαν τὸν καπετὰν Γιαννούλα
καὶ πῆς του προσκυνήματα πολλὰ ν' ἀπὸ ἐμένα.*

Ὁ Θεόδωρος Ζάκας ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος εἰς Γρεββενὰ τὸ 1821 ἀνέλαβε τὴν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν

τους, εἴτε τιμῆς ἔνεκεν, ἀπέδωκαν εἰς τε τὰ ἄκρα τοῦ βουνοῦ καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τὰ ὀνόματα αὐτῶν (πρβ. Χρ. Μ. ΕΝΙΣΤΑΕΙΔΟΥ Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωρία τῆς σ. 118 κ.έ. Ἀθήναι 1951).

Τὸ ὄνομα Σπίλιος φέρεται καὶ Σπύλιος-Σπήλιος καὶ Σπύλιος-Σπίλιος-Σπήλιος (τὸ Σπήλιο, τοῦ Σπήλιου, στὸ Σπήλιο). (Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ χάριτης τῆς Ἑλλάδος ἐκδόσεως Ἰω. Δ. Κολ-

ἀδελφῶν τοῦ Ἀλεξίου Μακρῆ συντρεξάντων εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Γιαννοῦλα. Εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀνάγεται τὸ ἐν σελίδι 84 ἔσμα «Θεοδ. Ζάκας καὶ Μακραῖοι» :

*Στὴν Κρασιά μέσ' τὸ φεγγάρι
βγήκαν οἱ σκυλομακραῖοι*

*Νὰ κ' ὁ Θεόδωρος ὁ Ζάκας
μπαταριά τοὺς δίγχει ἀπάνου
δεκαπέντε λαβομένοι
κ' οἱ Μακραῖοι σκοτωμένοι
φέρει ἕναν ψωρογρίββα
νὰ τοὺς βάλλουμε σὰν γίδα*

Εἰς τοὺς Ζακαίους ἀναφέρονται καὶ δύο ἄσματα τῆς συλλογῆς Γ. Χρ. ΧΑΣΙΩΤΟΥ Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρὸν δημοτικῶν ἄσματων Ἀθήναι 1866 τὸ α' ἐν VI 3 σ. 92 ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἡ σύνταξις τῶν κλεφτῶν

*Ὁ Μάρτης εἰκοσάριοε κ' Ἀπρίλης δὲν ἐφάνη
καὶ τὰ κλαργιά ἐφούντουσαν κ' ἡ ἄνοιξις δὲν ἤρθε
κ' οἱ κλέφτες κάνουν σύνταξι στῆς Καστανιάς τὸν πύργο
στὴν ῥάχη, στὸ κατάραχο μοιράζονται τὰ κόλια
ὁ Τσιάπος ἀχ τὸ Μέτσοβο κ' ὁ Ζάκας ἀχ τὴν Τίστα
κ' ὁ Γεῶργος ἀχ τὰ Γρεββενά κ' ὁ Νάστος ἀχ τὰ Χάσια
ὁ Ζιάκας πιάνει στ' Ἀγραφα κ' ὁ γυιός του πὰν στὸ Βάλτο
τὰ μαῦρα τὰ Τσιαπόπουλα πῆραν τὴν Κατερίνη.*

Τὸ β' ἐν VI 59 σ. 127 ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸ 1854 συναφθεῖσαν μάχην τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου.

«Ὁ Θ. Ζάκας».

*Ἔσσει βονὰ τοῦ Γρεββενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου
λίγο γιὰ χαμπιλώσετε, ἕνα τουφέκι τόπο
γιὰ νὰ φανοῦν τὰ Γρεββενά κ' αὐτὸ τὸ Μέγα Σπήλιο
πῶς πολεμάει ἢ κλεπτοργιὰ μὲ Τούρκικο ντουφέκι,
πῶς πολεμοῦν οἱ Γέλληνοι Ζάρκοι καὶ στὸ γελέκι
τρεῖς μέρες κάνουν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερό, χωρὶς κανὲν μεντάτι.
— Βάστα Ζιάκα τὸμ πόλεμο βάστα καὶ τὸ ντουφέκι
— Τὶ νὰ βασιάξω μπρὲ παιδιὰ καὶ τὶ ν' ἀνταγαντήσω;
Ἦ τζουπχανὲς ἐσώθηκε, μὲ τὶ νὰ πολεμήσω!
ἄιστε παιδιὰ νὰ φύγουμε, στὴν Καλαμπάκα πᾶμε
ἐκεῖ πὸν ἴν' οἱ ἀρχηγοί, ποῦνε κ' ὁ Χατζηπέτρος
— Καλὴ μέρα σου ἀρχηγέ — καλῶς τὸ γέρο Ζιάκα
Ζιάκα μὲ δὲν τόκανες καλά, π' ἄφους τὸ Μέγα Σπήλιο
καὶ τὸ πατάει ἢ Ἀρβαντιὰ, τὸ χαιρονται οἱ Τοῦρκοι.*

λάρου 1920 ἀναγράφει τὸ νοτιοδυτικῶς κείμενον βουνὸν «Λίγγος» ἀτόπως, διότι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὄροσειρὰν «Χάσια» καὶ περιλαμβάνει κατὰ τὰς δυτικὰς κλιτύς τὸ Μέτσοβον). Ἀρχομένου ὁμως τοῦ 17^{ου} αἰῶνος τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου μετεβλήθη εἰς «Σπήλαιον», εἴτε διότι τῶν λογιωτάτων τις ἐνόμισεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι παρεφθαρμένος τύπος τῆς λέξεως «Σπήλαιον», εἴτε διότι οἱ μοναχοὶ κτήτορες τῆς ἐνταῦθα Ἱ. Μονῆς, προερχόμενοι ἐξ ἄλλης τινὸς μονῆς ὀνομαζομένης Σπηλαιωτίσσης, ὡς ἡ τῆς Δρυινοπούλεως, περὶ ἧς ὁ τὸ δεύτερον πατριαρχεύσας Ἰωαννίκιος ὁ Β' ἐξαπέλυσε τὸ 1647 ἰνδ. εἰ Ἀπριλίου 17 σιγίλλιον (ΣΔΘΑ Μεσ. Βιβλιοθ. Γ' 580) ὀνόμασαν καὶ τὴν νέαν μονὴν ὁμοίως, ὡς ἡ κτητορικὴ αὐτῆς ἐπιγραφή ἀναφέρει «Σταυροπήγιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης», ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, εἴτε δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον τοπωνύμιον «Σπήλαιον» νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι τὸ πραγματικόν, διότι ἐν ἐπιγραφῇ ἀναγεγραμμένη περὶ τὴν βάσιν ἐνὸς ἀργυροῦ συρματείνου σταυροῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, ἀναφέρεται: «ΑΦΡΗΚΕΚΤΗΡΗΡΜΝΣΜΔΑΜΝΗ ΕΙΣΤΜΝΗΚΟΤΠΛΗ» ἢτοι «Ἀφιερώθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου» Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τοῦ ἐντύπου τῆς Μονῆς Εὐαγγελίου, ἐκδόσεως Γλυκέος, Ἐνετίας, ἔτους 1671, ἀναγράφεται μεταξὺ ἄλλων ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἡ ἑξῆς: ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝ ΠΑΡΧΙΤΙΚΙΜΗΣΕ-ΟΣΤΗΣ ΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣ ΠΗΝΙΣΙΜΟΝ | ΘΕΟΤΟΚΟΒΛΕ-ΓΟΜΕΝΙΣ ΠΙΛΕΟΝ ΜΟΝΑΣΤΙΡΙ | 1719 | ΕΣΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥ ΑΧΡΙΔΩΝ ἢτοι «Εὐαγγέλιον ὑπάρχει τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου λεγομένης Πίλεον Μοναστηρί 1719 ἐσταυροπήγιο τοῦ Μακαριωτάτου Ἀκριδῶν». Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ Ἱ. Μονὴ ἱδρῦθη ἐν τῷ χωρῷ, ὅστις ὀνομαζέτο -Πίλεον- Πύλαιον, εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι ἐκ τῆς γενικῆς πτώσεως «τῆς Μονῆς Πυλαίου», «τῆς λεγομένης Πυλαίου» «τῆς Παναγίας Πυλαίου» ἐδημιουργήθη κατ' ἀφομοίωσιν ἡ ὀνομαστικὴ «Σπύλαιον» καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὸ γνωστότερον ὄνομα «Σπήλαιον» (πρβ. Ἡ ὄζια (ἢ Πάρνης), τὴν ὄζιαν, ἢ Νοζιά· ἢ Πεντέλη, τὴν Πεντέλην, τὴν Πεντέλην, ἢ Μπεντέλη· τὸν Γίνη (Ἰωάννην)

τόγ Γίνην, ὁ Γκίνης· τὸν Γάκην, τὸγ Γάκην, ὁ Γκάκης (Γεωργάκη)· τὸν Κοτζιᾶν, τὸγ Κοτζιᾶν, ὁ Γκοτζιάς κ.τ.λ. Βλ. Γ. ΧΑΤΖΙΑΔΑΚΗ Ἐκαδ. Ἐναγν. τόμ. Α' σ. 509 καὶ Μεσαιωνικά καὶ νέα Ἑλληνικά Β' 424-425).

Εἰς ταῦτα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντιτείνῃ, ἐὰν στριζόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ σκληρὰν κακοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας τῆς δευτέρας ἰδία ἐπιγραφῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι, ὡς οὗτος παρασυσρθεὶς ἐκ τῆς λέξεως «ἐσταυρωμένος», ἀκουσίως ἐχάραξε τὴν λέξιν «ἐσταυροπίγιο», οὕτω καὶ μετὰ τὴν λέξιν «λεγόμενης» ἀκουσίως παρέλειψε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἀρχικὸν Σ τῆς ἐπομένης λέξεως «ΠΙΛΕΟΝ». Ἡ παρατήρησις δὲ αὕτη θὰ

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς τοῦ Πυλαίου ἀπὸ νότου. Ἐνωθεν τῆς κόμης τὰ εἰρήπια τοῦ Ἰουστινιανείου τείχους.

ἦτο ἰσχυρά, ἂν δὲν προσέκρουεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπιγραφὴν χαραχθεῖσαν ὑπὸ ἄλλου βεβαίως τεχνίτου, ὅστις ἐν πλήρει συνειδήσει ἀνέγραψε τὴν λέξιν $\tau\pi\lambda\alpha$ = τοῦ Πυλαίου, ἄλλως θὰ ἐχάρασσε $\tau\sigma\pi\lambda\alpha$ = τοῦ Σπηλαίου. Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως προκῦψαν νέον ὄνομα Σπήλαιον, ἅτε εὐληπτότερον, γνωστότερον καὶ σαφέστερον, καίτοι οὐδαμοῦ τῆς περιοχῆς ὑπάρχει σπήλαιόν τι μικρὸν ἢ μέγα, καὶ ἀποδιδόμενον εἰς πολλοὺς ναοὺς καὶ φορητὰς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου συνηθέστατα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (πρβ. Σπηλαιώτισσα, Χρυσοσπηλαιώτισσα, Μεγαλοσπηλαιώτισσα κ.τ.λ.) ἐπεκράτησεν. Οὐδόλωσ δὲ ἀπίθανον οἱ κτήτορες τῆς Μονῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, νὰ εἶχον προγενεστέρως μονάσει εἰς ἑτέραν μονὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα Σπηλαιώτισσα, ἐξ ἧς ὠνόμασαν καὶ τὴν νέαν ὁμοίως· διὸ παραλλήλως φέρονται ἀμφότερα τὰ ὀνόματα «Πυλαιώτισσα καὶ Σπηλαιώτισσα».

Ἐπειδὴ ἡ ἐκεῖ λατρευομένη εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου θεωρεῖται ἐκ τῶν πλέον θαυματουργῶν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ συρρέουσι κατ' Αὐγουστον ἰδία, εἰς τὸν ναὸν πλείστοι ἐκ διαφορωτάτων πάσχοντες νοσημάτων, ἵνα τύχῃσι τῆς θεῆς χάριτι ἰάσεως οἱ κάτοικοι τοῦ Πυλαίου πιστεύοντες, ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ λατρευτικῇ εἰκὼν τοῦ χωρίου τῶν ἔχει πολλὴν σχέσιν ἢ εἶναι ἰσοτίμος πρὸς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἱστορικὴν Μονὴν τοῦ Μ. Σπηλαίου ἀνέγραψαν καὶ προσπαθοῦσιν ἤδη νὰ ἐπιβάλλωσι εἰς τε τὴν μονὴν καὶ τὸ χωρίον τὸ ὄνομα «Μέγα Σπήλαιον. Οὕτως ἐδημιουργήθη σφοδρὰ πολωνυμία περὶ τὸν αὐτὸν τόπον Σπίλος, Σπίλιος, Σπήλιος, Σπήλαιον, Μέγα Σπήλαιον ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἀπλοῦ Πύλαιον¹.

Ὅτι τὸ πραγματικὸν ὄνομα βουνοῦ, κόμης καὶ Μονῆς εἶναι «Πύλαιον» βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὑπερκειμένης ὀχυρώσεως, ἀποτελουμένης ἐκ περιβόλου ἐκτισμένου δι' ἰσχυρῶν τειχῶν πλάτους 2-4 μ. ὑψουμένων ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῶν πρὸ αὐτοῦ βαθειῶν χαραδρῶν ἢ ἐνισχυμένου διὰ τεχνητῶν κρημνῶν (εἰκ. 2-5). Ἡ εἰς τοῦτον εἴσοδος κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευράν, σφίζεται δὲ μέχρι σήμερον εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2 μέτρα ἢ βορεία παραστάς τοῦ πυλῶνος, διακρινομένη ἐν τῇ εἰκόني 4 ἀριστερά, πρὸ τῆς χαραδρας καὶ παρὰ τὸν ἀπότομον βράχον, παρὰ τὸν ὁποῖον καὶ ἡ εἰς τὸν πυλῶνα ἄγουσα ὁδός. Ἡ αὕτη παραστάς διακρίνεται ἐν τῇ εἰκόني 5, ἐνθα σημειοῦται καὶ ἡ ὀπή, εἰς ἣν εἰσῆρχετο ὁ ἀσφαλιστικὸς μάνδαλος τῆς βορείας φρουριακῆς πύλης. Ὁ ἐν τῇ εἰκόني 2 διακρινόμενος περίβολος ἐχρησίμευεν ἀσφαλῶς ὡς τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῶν ἀμυνομένων, ἦτο δηλ. ἡ ἀκρόπολις μεγαλυτέρου φρουριακοῦ συγκροτήματος περιλαμβάνοντος ὀλόκληρον τὸν νῦν κατφικημένον χώρον μετὰ τοῦ μικροῦ πέριξ ὑψιπέδου μέχρι τοῦ χεῖλους τῆς μεγάλης κατωφερείας, ἐφ' οὗ ὑψοῦτο ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος. Οὗτος δὲ καταρρέυσας σὺν τῇ

¹ Ἡ αὕτη πολωνυμία παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν παρὰ τὴν Βόλβην ἀκρόπολιν τῆς Ἀρχαίας Ἀρεθούσης ὀνομαζομένην σήμερον Ρεντίνα (μεσαιων. Ρενθίνη) ἢ Κάστρο, Καρακόλι, Μοναστήρι, Διμυτόκα, Διδυμότειχον, Βίγλα.

παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ ἔνεκα τοῦ ψαθυροῦ ἐδάφους ἐσχημάτισε διὰ τῶν θεμελίων του τὸ ὑψίπεδον τὸ διακρινόμενον ἐν τῇ εἰκόνι 1, ἐν ἣ καὶ ἡ ἀπὸ ΝΔ ἄποψις τῆς Μονῆς. Τοιαῦτα ὑψίπεδα ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων σχηματισθέντα σώζονται καὶ ἀλλαγῶς ὡς ἐν Βεροία καὶ Ἐδέσση. Τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον ἐνίσχυνεν ἡ φυσικὴ τάφος τοῦ Γρεβενίτικου ποταμοῦ, ὅστις ῥέων κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἡμικυκλικῶν ἢ ἑλλειπσοειδῶν λίαν κατωφερῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ περιβάλλει

Εἰκ. 3. Ἐρείπια τοῦ τείχους τοῦ Πυλαίου παρὰ τὴν θέσιν «Τσιτσιλιᾶνος».

τοῦτον σχεδὸν ἡμικυκλικῶς ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς ΝΔ.

Ἡ εἰς τὰ καλύτερον διατηρούμενα μέρη τῶν τειχῶν τούτων παρατηρουμένη τειχοδομία ἔχει ἐκτελεσθῆ κατὰ τὸ Ἰουσιάνειον σύστημα ἥτοι τὸ διὰ παρεμβολῆς 4-5 παραλλήλων σειρῶν ἕξ ὀπτοπλίνθων κατὰ ἰσοῦψεῖς ἀποστάσεις τῆς κοινῆς ἀργολιθοδομίας. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο γενικευθὲν καὶ χρησιμοποιηθὲν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μικρὰν θὰ παρεῖχε συμβολὴν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτίσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ἂν μὴ ἀνέφεραν αὐτὸ ὀνομαστὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φρουρίων ὁ ἱστορικὸς ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ἐν τῷ περὶ Κτισμάτων (Δ. 4.25) ἔργῳ αὐτοῦ γράφων «... ἀνεεωθή δὲ τάδε... Ἄπις, Πήλεον, Κώμη Πακούε, Σκυ-

δρέων πόλις... Εὐρώπη». Ἀλλὰ καὶ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Προκοπίου παρέχει ἀρκετὰς δυσκολίας. Ὁ συγγραφεὺς δηλ. ἀναγράφων ἐν τῷ καταλόγῳ τὰ τοπωνύμια τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεγερθέντων φρουρίων, δὲν ὀρίζει ἀκριβέστερον

Εἰκ. 4. Τὰ ἐρείπια τῆς «Πόρτας» τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου. Ἄποψις ἀπὸ ΝΔ.

τὰς χώρας ἢ τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς τὰ φρούρια ταῦτα ἔχουσιν ἰδρυθῆ, ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ πλεῖστα εἰλημμένα ἐκ τῆς Λατινικῆς ἢ ὄντα Λατινικὰ τοπωνύμια ἐκ κακῆς ἢ ἀστόχου μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραμένουσιν ἀσαφῆ καὶ

Εἰκ. 5. Ἡ βορεία παραστάς τοῦ πυλῶνος τοῦ φρουρίου τοῦ Πυλαίου, ἐν ἣ διακρίνεται ἡ ὀπή τοῦ ἀσφαλιστικοῦ μανδάλου.

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσιν. Οὕτως ὁ Προκόπιος τοποθετῶν τὴν «Σκυδρέων πόλιν» καὶ τὴν «Πούψαλον», αἵτινες νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι ἄλλαι ἢ ἡ Σκύδρα καὶ ἡ Ἄψαλος τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν νέαν, καθιστᾷ ἀμφίβολον, ἂν πρόκειται περὶ ἄλλων συνωνύμων πόλεων ἢ τοπωνυμίων κειμένων ἐν τῇ Ἡπειρῳ τῇ νέᾳ ἢ περὶ τῶν τῆς

Μακεδονίας. Τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ περὶ τοῦ φρουρίου «Εὐρώπη», ἣν τοποθετεῖ εἰς τὴν παλαιὰν Ἑπειρον, ἐν ᾧ ἡ αὐτὴ πόλις «Εὐρώπη», νῦν Εὐρωπος, κειμένη ἐν Μακεδονίᾳ φέρει ἐπίσης ἀκρόπολιν ὠχυρωμένην. Ἐπομένως δὲν εἶναι εὐδιάκριτον, ἂν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων, ἀλλὰ συνωνύμων πόλεων ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις κειμένων ἢ περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐσφαλμένως ἀλλαχοῦ ἀναγραφόμενης. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον Πήλεον - Πύλειον - Πύλαιον, ὅπερ ὁ Προκόπιος καταλέγει ἐν τοῖς ἐν Ἑπειρῶ νέα ἀνανεωθεῖσι φρουρίοις, ἐν ᾧ κεῖται ἐν τῇ δυτικωτάτῃ Μακεδονίᾳ καί, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούτων τῆς Πίνδου. Ἡ δυσκολία αὕτη νομίζω, ὅτι αἴρεται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ βορεία ὁροσειρὰ τῆς Πίνδου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὴν Ἑπειρον. Δὲν ἦτο ἄλλως τε δυνατόν ὁ μέγας οὗτος βασιλεὺς νὰ παρίδῃ τὴν φύσει ὀχυρὰν καὶ στρατηγικωτάτην θέσιν, τὴν δεσπόζουσαν τῆς μοναδικῆς ἐκ Μακεδονίας πρὸς Ἑπειρον ἢ ἀντιθέτως ὁδοῦ ἀνοχύρωτον, ἀπ' οὗ αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν Πύλην, δι' ἧς ἐπικοινωνοῦσιν αἱ δύο ἐπαρχίαι, εἰς ὃ καὶ ὀφείλει ἀσφαλῶς τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνισχύσας ταύτην διὰ φρουρίου κατέστησε «πύργοισι ἐρυμνοτάτην».

Τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ συγγέεται ὡς δῆθεν παρεφθαρμένος τύπος, μὲ τὸ ὄνομα Πήλιον, πόλιν τῆς Δασσαρατίδος (πιθανῶς νῦν Πλιάσαν), ΔΗΜΙΤΣΑ Μακεδονία 9 Π σ. 605 καὶ κυρίως 636 ἔξ., εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείας ἐξεστράτευσεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος «Ἀλέξανδρος δὲ παρὰ τὸν Ἐριγῶνα ποταμὸν πορευόμενος εἰς Πήλιον πόλιν ἐστέλλετο» (ARRIAN. Ἀναβ. 1-5), διότι ἡ πόλις αὕτη διετήρησεν ἕκτοτε μέχρι σήμερον ἀμετάβλητον τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ὃ δὲ Προκόπιος θὰ ἐγνωρίζε τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ ὀνόματος ἅτε γνωρίζων καλῶς καὶ τὸ τοῦ ὄρους τῆς Θεσσαλίας, ὅπερ ἀναγράφει δις ἐν Δ' 3-6 «τὸ ὄρος τὸ Πήλιον», «ἔξ ὄρους τοῦ Πηλίου»· ἐπομένως ὁ Προκόπιος δὲν ἀνέγραψε τὸ τοπωνύμιον παρηλλαγμένον, ἀλλ' ἐδήλωσε τὸ ὄνομα, ὅπερ προϋτίθετο νὰ καταστήσῃ γνωστὸν «τὸ Πύλειον», ὅπερ νομίζω, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φύσει καὶ θέσει εἶναι ἢ τὸ ἡμέτερον Πήλεον-Πύλαιον.

Κατὰ ταῦτα ἡ μοναδικὴ καὶ δύσβατος στενωπὸς ἢ ἐκ τῆς δυτικωτάτης Μακεδονίας πρὸς τὴν Ἑπειρον ἄγουσα, ὀχυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα Πήλεον-Πύλαιον. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἴσως ἔφερε καὶ πρὸ τῆς ὀχυρώσεως, διετήρησε δὲ αὐτὸ ἀσφαλῶς μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἕκτοτε τὸ μὲν φρούριον δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, οἱ δὲ πεδινοὶ συνοικισμοὶ οὐδεμίαν παρῆχον ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κατοίκους, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῶν χθαμαλωτέρων καὶ περισσότερον εὐπροσβλήτων μερῶν καὶ νὰ ζητήσωσιν ἀσφαλέστερον καταφύγιον ὑπὸ τὸ ἡρειωμένον καὶ δυσπρόσιτον κάστρον (εἰκ. 1). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Πήλεον - Πύλαιον εἶχεν ἤδη ἀποβῆ ἀκατανόητον, ταυτίσαντες αὐτὸ πρὸς τὸ παραπλήσιον ὄνομα τοῦ ἥρωος τῆς παραδόσεως μετέβαλον εἰς «Σπίλος - Σπύλος - Σπήλος ἢ Σπήλιος - Σπύλιος - Σπίλιος» καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους μετέτρεψαν εἰς «Σπήλαιον», ὅπερ εἶναι σήμερον καὶ τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τοῦ βουνοῦ ἀντὶ τοῦ ὄρθου «Πύλαιον».

Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Πυλαίου. Αὕτη ἀνεγερθεῖσα μεταξὺ τῆς ΒΑ εἰσόδου καὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐλαφρῶς πρὸς νότον ἀποκλίνοντος χώρου παρουσιάζει ὄψιν τετραγώνου περιβόλου, οὗτινος τὴν μὲν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν καταλαμβάνουσι διάφορα κτίρια, ἐν οἷς τὸ ἡγουμενεῖον, τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, οἱ ξενῶνες καὶ αἱ ἀποθήκαι· κάτω καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν κεῖται ἡ ἡμιπύργιος κρύπτη τῶν κειμηλίων, ἐν τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ ὑπάρχουσιν ἤττονος σημασίας κτίρια, τὴν δὲ ἀνατολικὴν κλείει ἀπλοῦς μανδρότοιχος.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ περιβόλου τούτου ἀνηγέρθη τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς. Γενικὴν ἄποψιν ταύτης δεῖκνυει ἡ εἰκὼν 1. Ἡ Μονὴ εἶναι Σταυροπηγιακὴ ἀνήκουσά ποτε διοικητικῶς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν καὶ καθηγιάσθη ἐπ' ὀνόματι τῆς Πανυπεράγου Δεσποίνης Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. Τὸν δὲ χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορίσεως τῆς Μονῆς γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐν τῷ καθολικῷ ἀναγεγραμμένων ἐπιγραφῶν, ὧν αἱ δύο κτητορικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ πέντε ἀνάγονται εἰς τὴν ἀνιστόρησιν. Ἡ μία τῶν κτητορικῶν κειμένη εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου κλίτους

ἔχει ἐν μεταγραφῇ οὕτως: «Ι.Χ.Ν.Κ. Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ' ὀνόματι τῆς Πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν τῇ θεοσώστῳ καὶ πολυσεβάστῳ ἐπαρχία Γρεβενῶν ἐν τῷ ἰδίῳ θελήματι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κλήμεντος Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ ἐκ θελή-

ἐπιγραφῆαι ἡμῶν ἄρχονται διὰ τοῦ «Σταυροπήγιον ἁγιασθὲν» καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ, ὅτι τὸ καθολικὸν εἶχεν ἀνεγερθῆ παλαιότερον καὶ κατηγιάθη ὡς Σταυροπήγιον τὸ 1633, ἂν μὴ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίου χώρου ἦτο ἀναγεγραμμένον διὰ κεράμων τὸ αὐτὸ ἔτος.

Εἰκ. 6. Ἄψις καὶ κόγχαι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

ματος τοῦ κατὰ τόπου ἀρχιερατεύοντος κυρίου κνρ Γαβριήλ ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου ἐπὶ βασιλείῳ Σουλτάν Μουράτ ΖΨΜΑ ἀπὸ κτίσεως ΑΧΛΓ ἀπὸ Χριστοῦ. Κτίτορες Δημητρίου ἱερέως, Παχωμίου ἀπὸ ἱερομονάχου, Γαλακίου ἱερομονάχου Παρθενίου τῶν Μοναχῶν, Δημητρίου ἱερέως . . . Μαΐου ΚΗ». Ἡ δὲ ἐτέρα ὡς ἐξῆς: Σταυροπήγιον Πατριαρχικὸν ἁγιασθὲν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσης ἐν τῷ ἰδίῳ θελήματι παρὰ κυρίου κνρ Μελετίου Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Πατριάρχου ΑΧΛΓ». Ὁ συνήθης τύπος τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν εἶναι «ἀνηγέρθη ἐκ βάρων καὶ ἀνεκαινίσθη, ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων, ἀνηγέρθη ἐκ βάρων θεμέλιον καὶ ἀνοικοδομήθη, κ.τ.τ.», ἀντὶ τούτων ἀμφοτέραι αἱ

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τὸ σταυροπήγιον κατηγιάσθη ἐπὶ βασιλείᾳ Σουλτάν Μουράτ. Ὁ Μουράτ δὲ οὗτος δέκατος ἔβδομος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Σουλτάνων γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μουράτ Δ΄ ἐβασίλευσε δέκα ἐπτὰ ἔτη 1623-1640 (βλ. Α. ΒΑΠΟΡΙΔΟΥ Βιογραφικὴ Ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τομ. Β΄ σ. 55-65. Κων/πολις 1885).

Αἱ ἐπιγραφῆαι ὁμῶς παρέχουσι πράγματα εἰς τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν ἀρχιερέων. Ὁ κατὰ τόπους δηλ. ἀρχιερατεύων Γαβριήλ καταγόμενος ἐκ χωρίου Μηλιᾶς Μετσόβου εἶναι προφανῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁμῶς τοῦτο ὁ μὲν Ἀμασείας Ἄνθιμος ἐν τῷ χρονολογικῷ καταλόγῳ τῶν πάλαι ποτὲ

Ἀρχιεπισκόπων Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν (ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ἔτος Θ΄ 1888-89 σ. 158 κέ. Κων/πολις) ἀναγράφει τὸν Γαβριήλ ὡς 54^{ον} Ἀρχιεπίσκοπον Ἀχριδῶν 1585-1594. Ὁ δὲ Gelzer (Der Patriarchat von Achrida, σ. 26, Leipzig 1902) τὸν αὐτὸν ὡς 42^{ον} κατὰ σειράν τὸ 1551, ἀκολουθῶν τὸν Golumbinski, νομίζει ὅμως, ὅτι εἶναι κατὰ σειράν νεώτερος. Ὁ ἱεράρχης οὗτος εἶναι ὁ κατὰ Murawieff (Verhältnis Russlands zum Osten II σ. 167. St. Petersburg 1858) μεταβὰς τὸ 1586 εἰς Ρωσσίαν δι' ἐπαίτειαν, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐπισκεφθεὶς τὸν Στέφανον Μπατόρου, ἔλαβεν ὑποσχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σίξτον τὸν Ε΄. Ἔτερον ἀναφέρει τὸ 1593, ἀλλ' ὑποθέτει, ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ 42^ῳ. Ὅθεν οἱ ὑπὸ τοῦ Gelzer τὸ 1551, 1586 καὶ 1593 ἀναφερόμενοι εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Γαβριήλ 42^{ον} κατὰ σειράν Ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν καὶ ὁ αὐτός, ὃν ὁ Ἀμασειᾶς Ἀνθιμος ὀνομάζει 54^{ον}. Ἔτερος ὁμώνυμος τῷ ἡμετέρῳ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Gelzer ὡς 57^{ος} ἀναφερόμενος, ὅσπερ κατὰ Jireček (Geschichte der Bulgaren σ. 465) ἐν ἔτει 1654 μετὰ τῶν Βοεβοδῶν τῆς Βλαχίας, τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Παρθενίου, τοῦ Μητροπολίτου Τυρνόβου Κυρίλλου καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀπέστειλε τὸν Πάρτσεβιτς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φερδινάνδον τὸν ΙΙΙ, ἵνα ζητήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν. Ὁ ἡμέτερος ὅμως Γαβριήλ ὢν Ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν «κατὰ τόπου ἀρχιερατεύων» καὶ οὐχὶ Ἀχριδῶν παραμένει ἄγνωστος καὶ χρονολογικῶς μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου Γαβριήλ. Δέον λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ 42^{ος} ἢ κατὰ τὸν Ἀμασειᾶς 54^{ος} Γαβριήλ ὢν μακροβιώτατος (1551-1633) καὶ παραιτηθεὶς ἢ καθαιρεθεὶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ἀνήλθε κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Γρεβενῶν καὶ συνετέλεσε διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς μονῆς, πρᾶγμα λίαν ἀπίθανον ἢ ὅτι ὁ ἡμέτερος Γαβριήλ καὶ ὁ διευθύνων βραδύτερον τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἤτοι ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1593 ἀρχιεπίσκοπος Γρεβενῶν Γαβριήλ ἀνήλθε βραδύτερον (1654) εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὡς 57^{ος} ἀρχιεπίσκοπος, ὅπερ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον.

Ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφέρονται κατὰ τὸ ἔτος 1633 δύο συγχρόνως ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν ὁ «Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Κλήμης Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν» καὶ ὁ «κὺρ Μελέτιος Μακαριώτατος Ἀχριδῶν Πατριάρχης». Καὶ ὁ μὲν Κλήμης ἄγνωστος ἄλλοθεν ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ. Ἡ δὲ συνύπαρξις δύο κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος Ἀρχιεπισκόπων ἐν τῇ αὐτῇ Μητροπόλει δὲν εἶναι παράδοξος, διότι τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὸ 1676 μετὰ τῶν Πατριαρχῶν Κων/πόλεως Παρθενίου τοῦ Δ΄, πατριαρχοῦντος τὸ πέμπτον καὶ Διονυσίου τοῦ Δ΄. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἀναφέρεται τὸ 1676 ἰνδ. ιβ Μαΐου 20, ὁ δὲ δεύτερος τὸ 1676 ἰνδ. ιε κατ' Αὐγούστον, ἐπομένως ὁ δεύτερος διεδέχθη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐν τῇ πατριαρχίᾳ τὸν πρῶτον (βλ. ΣΑΘΑ Μεσ. Βιβλ. τ. Γ' σ. 602). Ὅθεν φαίνεται, ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀχριδῶν, τὸν ἄλλοθεν δηλ. ἄγνωστον Κλήμεντα διεδέχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1633 ὁ Μελέτιος διαρκούσης τῆς ἀνοικοδομήσεως. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ παρ' ἑκατέρῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων χρῆσις διαφόρου τίτλου «Ἀρχιεπίσκοπος — Πατριάρχης». Περὶ τούτου καὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν ὁ μὲν Ἀμασειᾶς (ὡς ἀν. σ. 158) ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α΄ τὸ 535 τὴν προτέραν ἐκκλησιαστικὴν παροικίαν, ἐπισκοπὴν Λυχνιδοῦ τιτοφορομένην, ἀνηγόρευσε ἀρχιεπισκοπὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν», ἐπεφύλαξεν ὅμως διὰ τῆς ΡΛΑ΄ νεοῦς ἐκείνης νομοθεσίας τὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως καὶ ὅτι τὸ 1767 αἰτήσῃ κλήρου καὶ λαοῦ σύμπαντος τοῦ κλίματος ἐκεῖνου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν Α΄ Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας ὑπετάγησαν προσαρτηθεῖσαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐκεῖναι μητροπόλεις, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ αἱ ἐπισκοπαί, δέκα τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὴν κανονικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως ἐπὶ Πατριαρχίας Σαμουήλ Χαντζερῆ. Ὁ δὲ Gelzer (ἔ.ἀ. σ. 176 κέ.) ἀναφέρει, ὅτι ὁ τίτλος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς εἶναι «ἐλέω θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας», ὑπερμεσοῦντος ὅμως τοῦ 17^{ου} αἰ. ἀντὶ τοῦ «Ἀρχιεπίσκοπος» προστίθεται ὁ υπερήφανος τίτλος «Πατριάρχης», ὅστις ὅμως τίτλος εἶναι

ὄνομαστικός καὶ ὅτι μόνον τὸν τίτλον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ὁ Γερμανὸς ἀρχιεπίσκοπος Μαίτου ἡ «... ἠθέλησε καμὲ τὸν ἀνάξιον τοῦ ἀναβιβᾶσαι εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς ἀ΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Πατριάρχην... ἰθύειν... καὶ τὴν θεόθεν λαχοῦσάν μοι Πατριαρχίαν». Ἐκ τῆς ἡμετέρας ὁμως ἐπιγραφῆς δηλοῦται, ὅτι τὸν τίτλον τοῦτον «Πατριάρχης» ἐχρησιμοποίησεν ἡμῖς αἰῶνα ἐνωρίτερον τοῦ Γερμανοῦ ὁ ἡμέτερος Μελέτιος.

Ὁ δὲ Μελέτιος οὗτος κρυπτοκαθολικὸς κατὰ τὸν Allatius (Consensione σ. 1092) ἀναγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Gelzer (αὐτ. σ. 27) ὡς 54^{ος} Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἐξελέγη κατὰ Σάθαν (αὐτ. σ. 566, 568) ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λονκάρως τὴν 23 Ἰουνίου 1628 ἰνδ. ια, Μητροπολίτης Σοφίας ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Ἱερεμίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατηγορηθεὶς ἐπὶ πορνεία καὶ καθαιρεθεὶς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1631 ἰνδ. ιε ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ αὐτὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀμασίας ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀχριδῶν τὸ 1634 ὡς 61^{ος} κατὰ σειράν. Φαίνεται δέ, ὅτι ὁ Μελέτιος, τυχὼν πρότερον συγγνώμης, ἐξελέγη τὸ 1633 ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν ἀντὶ τοῦ ἐκλιπόντος Κλήμεντος, διὸ ἐχρησιμοποίησεν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιδεικτικῶς τὸν πομπώδη τίτλον «Πατριάρχης». Κατὰ τὸν Gelzer ἀκολουθοῦντα τὸν Murawieff (αὐτ. II σ. 167) ὁ Μελέτιος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους (1644) ἐπεζήτησε τὸν Θρόνον τῆς Κων/πόλεως, ἔνεκα ὁμως τῶν ῥαδιουργιῶν του (Instriguen) κατὰ διαταγὴν τοῦ Μ. Βεζύρου ἐδολοφονήθη. Ἐν τούτοις πατριαρχεῦντος τὸ δεύτερον Παΐσιου τοῦ Α΄ ὑπάρχει κατὰ Μάρτιον 1651 ἰνδ. δ ὑπόμνημα τοῦ Σοφίας Μελετίου, ἕτερον δὲ ὑπόμνημα τοῦ κλίματος Ἀχριδῶν τὸ 1676 διὰ τὸν αὐτὸν πρόφην Σοφίας Μελετίου, ὅστις κατὰ Gelzer (αὐτ. σ. 116) ἐκλέγεται τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1676 ἰνδ. ιε ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου Κων/πόλεως συνελθούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν Φαναρίῳ Ἁγίου Γεωργίου ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν. Ὁ Gelzer (αὐτ. σ. 45) προσθέτει, ὅτι ὁ Μελέτιος ἀφίερωσεν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν κώδικα γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «κώδηξ τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κλήμεν-

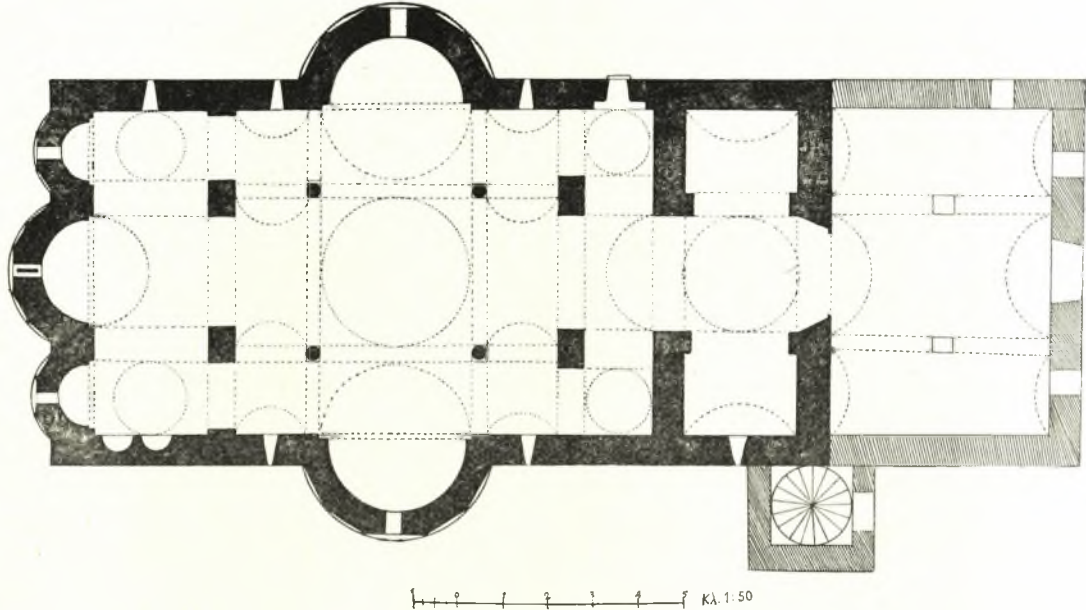
τος ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν». Ἡ ἀφίερωσις ἔχει οὕτως: «† Ἀφιερώθη ὁ παρὼν κώδηξ τῇ ἡμετέρῃ ἀρχιεπισκοπῇ Α΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπικρατείας ἡμῶν καὶ ἔκθεσιν τῶν ὑπομνηματισθησομένων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς πράξεων καὶ ὑποθέσεων· ὅθεν ὁ ἀποξενῶσαι τοῦτον βουληθεὶς, ὅστις καὶ ἂν εἶνε φθόνῳ καὶ κακίᾳ κινούμενος εἶναι τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος».

Ἐν σωτηρίῳ ἔτει αχοζ, μηνὸς Μαίτου ἀ΄ ἰνδικτιῶνος ιε, Μελέτιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἀ΄ Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας». Παρατηρητέον, ὅτι ὁ Μελέτιος οὗτος χρησιμοποιοῖ τὸν μετριόφρονα τίτλον «ἀρχιεπίσκοπος», ἐν ᾧ ὁ τοῦ 1633 ὀνομάζεται «πατριάρχης». Τούτων οὕτως ἐχόντων ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δύο Ἀρχιεπισκόπους Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα Μελέτιος καὶ τὸν αὐτὸν 17^{ον} αἰ. Ὁ εἷς τούτων εἶναι ὁ τὸ 1628 ὡς Σοφίας τὸ 1631 καθαιρεθεὶς ἐπὶ πορνεία, τὸ 1633 ἐκλεγείς ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν, χρησιμοποιοῦσας πρῶτος τὸν τίτλον «Πατριάρχης» καὶ τὸ 1644 δολοφονηθεὶς, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ὁ ἐκλεγείς τὸ 1651 ὡς Σοφίας καὶ τὸ 1676 χειροτονηθεὶς Ἀχριδῶν ὑπὸ τὸν συνήθη τίτλον «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν». Τὸ νὰ δεχθῆ τις, ὅτι ὁ Πατριάρχης Μελέτιος τοῦ 1633 καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μελέτιος τοῦ 1676 εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀποβαίνει ἀκατανόητον καὶ ἀπαράδεκτον ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ 1644 ἐπισυμβάσης δολοφονίας τοῦ πρώτου.

Προσθέτω ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μονῇ συνήλθον τῇ προστάξει καὶ ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν Παρθενίου οἱ διὰ τὴν πλήρωσιν τῆς χηρευούσης Μητροπόλεως Πελαγονίας ὀρισθέντες τρεῖς Ἀρχιεπίσκοποι τὸ 1679. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, ὅπερ δημοσιεύει ὁ Gezler (αὐτ. σ. 46), ἔχει οὕτως: «† Τῆς ἀ΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας Παρθενίου. † Τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Πελαγονίας ἀνευ προστάτου ἐναπομεινάσης διὰ τε τοῦ ἐν αὐτῇ προεδρεύοντος πρόφην Ἀχριδῶν κυρίου Γρηγορίου οἰκειοθελῶς παραιτησαμένου, ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ἀρχιεπισκοπῇ ταύτῃ Ἀχριδος καὶ πάσης Βουλγαρίας διατελοῦντες ἀρχιερεῖς συνελθόντες καὶ τῇ προστάξει καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν δεσπότη κυρίου κυρίου Παρθενίου ἔνδον τοῦ ναοῦ τῆς

Ἐπεραγίας Θεοτόκου εἰσελθόντες τῆς λεγομένης Σπηλαίου ἐν Γρεβενᾷ καὶ ψήφους κανονικᾶς ποιήσαντες, τὸ τίς ἄρα εἶναι ὁ ἄξιος εἰς τὸ προστατεύειν καὶ ποιμένειν τὰ ἐκεῖσε λογικὰ πρόβατα τοῦ κ. ἡ. Ἰ. Χριστοῦ, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Διβρῶν κύριον Μητροφάνην, ἔπειτα τὸν πανιερώτατον Σισανίου κύριον Λεόντιον καὶ τρίτον ἐξελέξαμεν

νικῶν μορφῶν τῶν καθολικῶν τῶν ἐν Μετεώροις Μονῶν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ Βαλαάμ καὶ ἀποτελεῖ διὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαφορῶν παραλλαγὴν τινα, ἧς συνέχεια ἡ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου (πρβ. Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰ. καὶ ἐν ΕΠΕΤ. ΕΤ. ΒΥΖ. ΣΠΟΥΔΩΝ τ. Θ' σ. 381 κέ. εἰκ. 13, 16 καὶ 19,

Εἰκ. 7. Κάτοψις τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἰ. Μονῆς Σπηλαίου.

τὸν δσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κύριον Γερμανόν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος τῶν ἄλλων εὐρέθη βέλτιστος καὶ ἄξιος τοῦ ποιμένειν τὴν ἄνωθεν διαληφθεῖσαν ἁγίαν Μητρόπολιν. Ὅθεν καὶ διὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐγράφη τὸ παρὸν ὑπόμνημα καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι θείῳ κώδικι τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Ἀρχίδος εἰς μνήμην αἰδίων τῶν μεταγενεστέρων. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχθο, μηνὸς Ὀκτωβρίου ιε

† ὁ πρώην Ἀρχιδῶν Γρηγόριος
Σισανίου Λεόντιος
Καστορίας Διονύσιος. —

Ἀρχιτεκτονική. Τὸ Καθολικὸν τῆς ἡμετέρας Μονῆς εἶναι ὁ συνήθης ἀγιορειτικὸς τύπος ἐκκλησίας ἐχοῦσης τὴν ἀψίδα εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς μετὰ κογχῶν κατὰ τὸ διακοινικὸν καὶ τὴν πρόθεσιν καὶ δύο κατὰ τὰς ἐκατέρωθεν μακρὰς πλευρὰς χορῶν (εἰκ. 7). Ὁ τύπος οὗτος ἴσταται μετὰ τῶν ἀρχιτεκτο-

φρονῶ δὲ ὅτι ὁ τεχνίτης τοῦ ἡμετέρου καθολικοῦ ἔχει ὑποστῆ ἀρκετὴν ἐπίδρασιν ἐκ τῶν καθολικῶν τῶν Μετεώρων, ἅτινα μόλις ὀκτῶρον ἐντεῦθεν ἀπέχουσι. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς πεντάπλευρος ἀψὶς φέρει ἄνω καὶ κάτω δύο σειρὰς τυφλῶν τόξων μετὰ διπλῶν πλαισιῶν (εἰκ. 6) καὶ δίλοβον παράθυρον κατὰ τὸ μέσον τῆς κάτω σειρᾶς τῶν τόξων ὁμοίας κατασκευῆς εἶναι καὶ αἱ ἐκατέρωθεν τρίπλευροι κόγχαι ἑκατέρα τούτων φέρει εἰς τὸ μέσον ἐπίσης τῆς κατωτέρας σειρᾶς τῶν τυφλῶν τόξων ταπεινὸν παράθυρον. Τῆς αὐτῆς κατασκευῆς εἶναι καὶ οἱ ἐκατέρωθεν χοροί. Κόγχαι καὶ χοροὶ ἐδραζόμενοι ἐπὶ ἡμικυκλικῶν ἐλαφρῶς προεχόντων τοίχων (εἰκ. 6-8) εἶναι κατασκευασμένοι δι' ἰσοῦψῶν λίθων καὶ μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων, ἀμφοτέρων διατεταγμένων εἰς παραλλήλους γραμμὰς συνεχεῖς καὶ μὴ διακοπόμενας διὰ παρεμβολῆς καθέτων ὀπτοπλίν-

θων ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Ἀθηνῶν Ἀγ. Θεοδώρων, Καπνικαρέας, Νικοδήμου, Ὁμορφης Ἐκκλησιᾶς, Δαφνίου κ.λ.π. ἢ διὰ κεραμεικῶν διακοσμήσεων (πρβ. ΑΝΔΡ. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ Εὐρετήριον τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τεύχ. Β' εἰκ. 55, 56, 61, 73, 79. Ἀθῆναι 1929 καὶ

Εἰς τὸ μέσον τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦται ὁ πολυγωνικός, μᾶλλον ταπεινὸς τροῦλλος ἐπιμελῶς ἐκτισμένος διὰ τετραγώνων πλινθοπεριβλήτων λίθων· ἐκάστη τοῦτου πλευρὰ φέρει τυφλὸν τόξον μετὰ διπλοῦ ἄνω πλαισίου στηριζομένου εἰς τὸν κιονίσκον ἐκάστης γωνίας· εἰς

Εἰκ. 8. Κόγχαι καὶ χορὸς τῆς νοτίας πλευρᾶς καθολικοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου.

ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ αὐτ. τεύχ. Γ' εἰκ. 172, 293, 294. Ἀθῆναι 1933. Τοῦ αὐτοῦ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας Ἀθῆναι 1939. DIEHL Manuel d'art Byzantin σ. 724 κέ. εἰκ. 365, 366). Ἡ λοιπὴ τοιχοδομία ἀποτελεῖται ἐκ κοινῆς ἀργολιθοδομίας.

Ἀντὶ παραθύρων εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς φέρει στενὰ ἐπιμήκη ἀνοίγματα μετὰ πλαισίων εὐρυνόμενα ἐσωτερικῶς ὡς αἱ τυφεκῆθραι (εἰκ. 8, 9).

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν τοίχων εἰς τὴν στέγην ἐπίσης ἀπλή. Ἡ κεράμωσις ἐγένετο διὰ πλακῶν ἐκ σχισθολίθου λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν ἀνέμων (εἰκ. 9).

δὲ τὸ μέσον τοῦ τυμπάνου τῶν τυφλῶν τόξων στεναὶ θυρίδες ἐναλλάξ (εἰκ. 8-9). Ὁμοίος τροῦλλος κατὰ τι ταπεινότερος ὑψοῦται ὀπισθεν τῆς ἐγκαρσίας στέγης τοῦ νάρθηκος ἢ λητῆς ὁμοίας κατασκευῆς, πλὴν ἄνευ χρήσεως ὀπτοπλίνθων (εἰκ. 9).

Εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σημειοῦται ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἀετωμάτιον, ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ τῆς στέγης τῆς νεωτέρας πρὸς δυσμὰς προσθήκης τοῦ ἐξωνάρθηκος (εἰκ. 9).

Διὰ τῆς μεικτῆς τοιχοδομίας ὁ τεχνίτης ἐπέτυχε νὰ ἐξάρη τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐκκλησίας, κόγχας καὶ χορούς, καὶ χαρακτηρίσας τὸν τροῦλλον ὡς τὸ κυριώτατον μέρος, ἐποίκιλλεν αὐτὸν διὰ

πλουσίας χρήσεως οπτοπλίνθων. Ρομβοειδή τινά ἄνωθεν τοῦ διλόβου τῆς ἀψίδος παραθύρου σχήματα καὶ ὁ κάτωθεν τοῦ ἀετοῦ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς σταυρὸς ἀποτελοῦσι τὴν μόνην κεραμεικὴν διακόσμησιν. Ἡ δὲ χρησιμοποίησις τῶν ποικίλων ἐν τῷ αὐτῷ κτιρίῳ οἰκο-

καὶ ἐγκαρσίων καμαρῶν φέρει κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἡμισφαιρικὰς στέγας, ὡς ἐν τοῖς συγχρόνοις καθολικοῖς τῶν ἀττικῶν Μονῶν Ἐσσημάτων Πετράκη, Καρέα, Ἄστεριου (βλ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Εὐρετήρ. εἰκ. 158, 208, 223) ἐν Κιλισεὲ τζαμί Κωνσταντινουπόλεως (DIEHL ἔ.ἀ.

Εἰκ. 9. Τὸ καθολικὸν τῆς Ἰ. Μονῆς τοῦ Πυλαίου ἀπὸ τῆς ΝΔ πλευρᾶς.

δομικῶν τρόπων φρονῶ, ὅτι ἐκφράζει μὲν τὴν προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου πρὸς μίμησιν τοιχοδομίας παλαιότερων μνημείων, δεικνύει ὅμως ἐν ταῦτῳ καὶ τὴν τάσιν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς συνθέτου τοιχοδομίας εἰς τὴν ἀπλὴν ἀργολιθοδομίαν, ἣτις μετ' ὀλίγον ἐπικρατεῖ καὶ γενικεύεται.

Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ δύο ἰσχυροὶ τετράγωνοι πεσσοὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δύο ὅμοιοι πρὸς δυσμὰς μετὰ τῶν τεσσάρων κιόνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ τροῦλλος, ὑποβαστάζουσι τὸ ὅλον συγκρότημα τῆς στέγης καὶ παρέχουσι τὴν μορφήν βασιλικῆς μετὰ τροῦλλου καὶ χορῶν (εἰκ. 7). Ἡ δὲ στέγη σχηματιζομένη δι' ὀριζοντίων

εἰκ. 194) κλπ. ἐν ᾧ ἐν τῷ νεωτέρῳ καθολικῷ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τῶν Μετεώρων τὰ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἡμισφαιρικὰ διανοιγέστα μετεσηματίσθησαν εἰς στενοὺς ῥαδινοὺς τρουλλίσκους, παραλείπονται δὲ τὰ κατὰ τὰς γωνίας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πρβ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ἔ.ἀ. εἰκ. 18 καὶ 19). Ὁ δὲ νάρθηξ διὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ἀμφοτέρων τῶν θυρῶν ἰσχυρῶς προεχουσῶν δίκην πεσσῶν παραστάδων, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ὁ τροῦλλος, σχηματίζει εἰς τὸ μέσον εὐρύχωρον οἶονεϊ διάδρομον, ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς θύρας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ δύο ἐκατέρωθεν σχεδὸν τριγώνων διαμερισμάτων.

Ὁ κυρίως ναὸς χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἀψίδος,

τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ διὰ ξυλογλύπτου τέμπλου λαμπρᾶς τέχνης μετὰ βημοθύρων θανμασίας διακοσμήσεως.

Ζωγραφική. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ εἶναι κατάγραφον: Αἱ τοιχογραφίαι ὅμως καλυπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ῥύπου τῶν καπνῶν εἶναι δυσδιάκριτοι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἶναι ἀμυδρόν, ἔλειπον δὲ καὶ τὰ τεχνικὰ μέσα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ληφθῶσιν ἀπεικονίσεις. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀναπληροῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν δίκην ἀντερείσματων τετραγώνων ξυλίνων δοκῶν τῶν μεταξὺ τῶν κίωνων καὶ τῶν πεσσῶν χρώματι ἀναγεγραμμένα ἐπιγραφαι δηλωτικαὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνιστορήσεως ἔχουσαι οὕτως: «Ἀνιστορήθη ἡ θεία τρούλα καὶ οἱ δύο χοροὶ ἕως τῆς κολῶνες καὶ ὑπάρχει ξόδος τοῦ μακαρίτου κῦρ Παχωμίου ἱερομονάχου καὶ πρώην καθηγουμένου καὶ κτίτορος ΑΧΜ».

Ἐτέρα: «Ἀνιστορήθη τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν θυσιαστήριον δι' ἐξόδου τοῦ Πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις [κῦρ Γαλακτίου] ἔτος ΖΡΜΘ. ἀπὸ Χριστοῦ ΑΧΜΑ καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ΚΣΤ».

Τρίτη: «Διὰ συνδρομῆς καὶ κόπων Γαλακτίου Ἱερομονάχου καὶ Καθηγουμένου. Χείρ Νικολάου Ζωγράφου καὶ Ἰωάννου».

Τετάρτη: «Ὁ Θεοτόκε Παρθένε χαῖρε κεχαριτωμένη Μαρία ὁ κύριος μετὰ Σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου Πάναγνε. Διὰ συνδρομῆς τοῦ Πανοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐκ χωρίου Κοσματέους. Ἰστορήθη ἀπὸ τοὺς χοροὺς καὶ κάτωθεν ἴσως τὴν θύραν. Ἐτελειώθη μηνὶ Αὐγούστου ἰ ΖΡΞΣΤ».

Πέμπτη: «Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τῆς Πανυπερευλογημένης ἐνδόξου δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας διὰ συνδρομῆς, κόπου καὶ ἐξόδου τοῦ Πανοσιωτάτου καθηγουμένου Χριστοφόρου Ἱερομονάχου ἐπ' ἔτους, ΖΡΞΣΤ' καὶ ἀπὸ Χριστοῦ ΑΧΝΗ' καὶ ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Αὐγούστου εἰς τὰς 1. Διὰ χειρὸς κάμου τοῦ ἀμαρτωλοῦ Μιχάλη Ζωγράφου ἐκ χώρας.....ας καὶ Ἡλία Ζωγράφου ἐκ χώρας Βουρβουτσικοῦ».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἡ πρώτη, δευτέρα καὶ τετάρτη εἶναι ἀναθηματικαὶ τῶν διὰ τὴν ἀνιστόρησιν δαπανησάντων καθηγουμένων

Παχωμίου, Γαλακτίου καὶ Χριστοφόρου, ἱερομονάχων. Τὴν δευτέραν συνεπλήρωσα διὰ τοῦ «κῦρ Γαλακτίου», διότι οὗτος εἶναι ὁ ἕτερος τῶν ἱερομονάχων μεταξὺ τῶν κτιτόρων καὶ φαίνεται, ὅτι διεδέχθη ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τὸν Παχώμιον· ἄλλως τε ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν ἱστορησάντων μέρος τοῦ Καθολικοῦ ζωγράφων, Νικολάου καὶ Ἰωάννου. Ἡ δὲ τρίτη καὶ ἡ πέμπτη ἀνεγράφησαν ὑπὸ τῶν ζωγράφων τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τμήματος τῆς ἀνιστορήσεως. Ἐκ τοῦ λεκτικοῦ ὅμως τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς φαίνεται, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ζωγράφων εἰργάσθησαν καὶ ἄλλοι ζωγράφοι, ἄγνωστον πόσοι, διὰ τὴν ἀνιστόρησιν τῆς τρούλας καὶ τῶν χορῶν.

Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν Καθολικὸν ἀνηγγέρθη τὸ 1633 ἢ δὲ ἡ ἀνιστόρησις ἤρξατο τὸ 1640 ἤτοι μετὰ ἑπταετίαν διὰ χρημάτων, ὅπερ κατέλειπεν «ὑπάρχει ξόδος» ὁ πρώην καθηγούμενος καὶ κτίτωρ Παχώμιος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποθάνει. Τὴν ἀνιστόρησιν ἐξηκολούθησε μετὰ ἐν ἔτος ἤτοι τὸ 1641 ὁ διάδοχος τοῦ Παχωμίου Γαλακτίος διὰ τῶν ζωγράφων Νικολάου καὶ Ἰωάννου ἐργασθέντων μέχρι τῆς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ἀνιστορησάντων τὸ θυσιαστήριον. Ὁ δὲ καθηγούμενος καὶ ἱερομόναχος Χριστόφορος ἐκ Κοσματέων τῶν Γρεβενῶν ἐδαπάνησε τὸ 1658 διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ ὑπολοίπου τοῦ Καθολικοῦ χρησιμοποιήσας τοὺς ζωγράφους Μιχάλην καὶ Ἡλίαν, οἵτινες ἐτελείωσαν τὸ ἔργον τὴν 10 Αὐγούστου 1648.

Ἡ δὲ τεχνοτροπία, ἣν ἀκολουθοῦσιν οἱ ζωγράφοι οὗτοι, ἐξ ὧν ἠδυνήθησαν νὰ παρατηρήσω, εἶναι ἡ γνωστὴ Μακεδονικὴ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΗΣ Ἱ. ΜΟΝΗΣ ΠΥΛΑΙΟΥ

Ἐν τῇ ὑπογείῳ τέλος κρύπτη τῆς Μονῆς ἐφυλάσσοντο τὰ κάτωθι κειμήλια¹ ἤτοι:

1) Σταυρὸς συρματέινος πεποικιλμένος διὰ πολυτίμων λίθων ἐν τῷ κέντρῳ ἐντὸς τετραγωνιδίων Βάπτισις-Σταύρωσις, οἱ τέσσαρες Εὐαγγελιστὰὶ καὶ ἕτεραι τέσσαρες δυσδιάκριτοι πα-

¹ Πάντα τὰ κειμήλια μετηνέχθησαν ἀργότερον ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Ἱ. Μονῆς Ζάμπουρντας χάριν ἀσφαλείας. Μετὰ ταῦτα ἡ μὲν Μονὴ διελύθη, τὰ δὲ κτήρια ὑπέστησαν ζημίας ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων.

ραστάσεις. Ἡ λαβὴ ἀπεσπασμένη στηρίζεται διὰ συνδετικοῦ σύρματος. Περὶ τὴν στρογγύλην βάσιν ἢ ἐπιγραφὴ «ΑΦΡΗΚΕΚΤΒΗΡΜΝ8ΜΔΑΜΝ8-ΕΙΣΤΜΝΘΚΟΤΠΛ8» ἦτοι Ἐπιερῶθηκε ἐκ τοῦ ἱερομονάχου μακαρίτου Δαμιανοῦ εἰς τὴν Μονὴν Θεοτόκου τοῦ Πυλαίου· ὕψ. 0,27 μ.

2) Ὅμοιος ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος μετὰ εἴκοσιν ἑνὸς πολυτίμων λίθων ἐγκλείων ἑντὸς τετραγωνιδίων τὰς ξυλόγλυπτους παραστάσεις τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Βαπτίσεως, ἐτέρωθεν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, Σταυρώσεως. Ἡ λαβὴ ἐφθαρμένη καὶ ἐπιδιωρθωμένη ἐπ' αὐτῆς ἢ ἐπιγραφὴ «Τίμιος καὶ ζ(ωοποιὸς) σταβρός... ΡΦΟΓΟΡΑΤΖΗC (;)». Στερεῖται βάσεως· ὕψ. 0,23 μ.

3) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἐπικεχρυσωμένος ἐν μέρει, συρματέινος καὶ ἐσμαλτωμένος ἄνω δύο τρουλλίσκοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ὀριζοντίων κεραίων, κάτωθεν δύο δράκοντες ὑποβασιάζοντες τρουλλίσκους. Ἐντὸς τετραγωνιδίων λεπτοτάτης τέχνης ξυλόγλυπτοι παραστάσεις Πεντηκοστῆς, Ἐγέρσεως Λαζάρου, Σταυρώσεως, Ἀναλήψεως — εἰς τὰς ὀριζοντίους κεραίας Κοιμήσεως τῆς ΘΚ., Βαΐοφόρου — ἐτέρωθεν ἢ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου, Μεταμορφώσεως, Γεννήσεως, Εὐαγγελισμοῦ — ἐπὶ τῶν κεραίων αἱ τῆς Βαπτίσεως καὶ Ὑπαπαντῆς — πλαγίως οἱ τέσσαρες Εὐαγγελιστὰι καὶ τέσσαρες ἄλλαι δυσδιάκριτοι παραστάσεις. Κοσμεῖται διὰ δύο μεγάλων μαργαριτῶν δακνομένων ὑπὸ τῶν δρακόντων, πέντε μικροτέρων ἐν τοῖς σταυροῖς τῶν ἄνω τρουλλίσκων καὶ τριάκοντα καὶ ἑνὸς ἐτέρων λίθων διαφόρων χρωμάτων. Ἐλλείπουσι πέντε λίθοι. Ἡ ἀπεσπασμένη λαβὴ ἔχει συναρμολογηθῆ προχείρως. Φέρει κινητὴν μεταλλίνην διεμβολὴν μετὰ τριῶν λίθων καὶ ἑνὸς ἐφθαρμένου. Στερεῖται βάσεως· ὕψ. 0,215 μ.

4) Σταυρὸς ἀργυροῦς ἐπικεχρυσωμένος, διαλελυμένος, συγκρατεῖται διὰ προχείρων μέσων. Αἱ ξυλόγλυπτοι παραστάσεις ἐλλείπουσι. Φέρει τέσσαρα κοράλια· ὕψ. 0,18 μ.

5) Ὅμοιος ἀργυροῦς, ἀπλοῦς ἐν τετραγωνιδίοις ἑνδεκα παραστάσεις λίαν ἐφθαρμέναι· διακρίνονται ἀμυδρῶς οἱ τέσσαρες Εὐαγγελιστὰι καὶ ἡ Σταυρωσις. Περὶ τὴν βάσιν ἢ ἐπιγραφὴ: «Παπααξέντιος αρχιμα: 1885 οκτομρίου 2»· ὕψ. 0,195 μ.

6) Λειψανοθήκη ἀργυρᾶ (ὕψ. 0,185, πλ. 0,21, μῆκ. 0,21 μ.) στηρίζεται ἐπὶ τεσσάρων στρογγύλων

ποδῶν οἰοεὶ κομβίων. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν αἱ παραστάσεις Ἁγίου Γεώργιος ἔφιππος, Ἁγ. Μηνᾶς πεζός, Ἁγ. Δημήτριος ἔφιππος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ καλύμματος τέσσαρα Χερουβείμ καὶ συμπλέγματα κλάδων ῥυθμοῦ Ἀναγεννήσεως. Ἐσωτερικῶς κάλυμμα συρματέινον λαμπρᾶς λεπτοτάτης τέχνης ὁμοιον στέμματι· ὕψ. 0,14, διαμ. 0,18 μ. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς μηνίσκος πεποικιλμένος δι' ἕξ πολυτίμων λίθων, ὧν δύο ἐλλείπουσι καὶ εἰς λίαν ἐφθαρμένους· ἐπὶ τῆς κορυφῆς ῥόδαξ πολυφύλλος, ἐπίχρυσος, φέρων εἰς τὸ μέσον μεγαλύτερον λίθον ὑπάρχοντα περὶ τὸν ῥόδακα τέσσαρες σφενδόνα μικροτέρων λίθων ἐλλειπόντων περὶ τὴν βάσιν πλαίσια συρματέινα. Χρησιμεύει ὡς περικάλυμμα ἐτέρου ἀργυροῦ καλύμματος, ἄνευ διακόσμου, τοῦ λειψάνου τῆς κάρας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου. Κάτωθεν τοῦ ἀπλοῦ καλύμματος ἢ ἐπιγραφὴ: «Αὕτη ἢ κάρα ὀνομαζομένη Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου ὑπάρχει ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Σπηλαίου τοῦ τῶν Γρεβενῶν δαπάνη πανοσιωτάτου Ἁγίου Ἡγουμένου κυρίου Ἰωσήφ, ἀψπθ' = Ἀπριλίου Κ., ὁ μάστορας Τριαντάφυλλος Ἰωάννης».

7) Ὅμοια μικρότερα, ἀργυρᾶ, ὕψ. 0,08, πλ. 0,135, μῆκ. 0,21. Περικλείει μέρη λειψάνων τῶν ἁγίων Χαραλάμπους, Νικάνορος, Προκοπίου καὶ Τρύφωνος. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος δύο ἔκτυποι οἰοεὶ ῥόδακες· ὁμοιοι μικρότεροι εἰς τὰς τρεῖς ἐτέρας πλευρᾶς τέχνη νεωτέρα. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος καὶ ἢ ἐπιγραφὴ: «† Τῆς θῆας κὲ σεβασμῆας πατρηαρχικῆς Μονῆς τῆς Ἡπεραγῆας Θεοτόκου Σπήλεον τῆς πρώτης Ηουστηνηανῆς Ἀρηδῶν †». Ἐπὶ τῆς μικρᾶς πλευρᾶς «ἐπὶ ἔτος 1787 Μῆν Ἡνονάρηος-1» Δράμια 378» ὅπισθεν «Μίχο χρησηκός».

8) Ὅμοια ἀργυρᾶ λεπτοτέρας τέχνης (ὕψ. 0,03, πλ. 0,055 καὶ μῆκ. 0,105 μ.)· ἄνωθεν ἄνοιγμα, ἐν ᾧ σταυρός· περὶ τοῦτο ἢ ἐπιγραφὴ «ΛΥΜΤΟΝΓΙ8 ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟ8 ΧΦΜΠ8» = Λείψανον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαραλάμπου.

9) Ὅμοια ἀργυρᾶ, ἄτεχνος· ὕψ. 0,055, μῆκ. 0,125 μ.

10) Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τὸ κείμενον ἐντυπον, ἐκδόσεως Γλυκεῶς, Ἐνετίας, ἔτους 1671. Φέρει πολύτιμον ἀργυρᾶν στάχωσιν μετ' ἀργυρῶν ἀσφαλιστικῶν ἐλασμάτων. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια ἐπίχρυσος· ἀμφότεραι πλήρεις παραστάσεων

λεπτοτάτης τέχνης κατὰ ζώνας. Εἰς τὴν προσηθίαν α'. ἄνω ζώνην: σύμβολον Λουκά, Ἀθανάσιος, Στέφανος, Βασιλείος, Γρηγόριος, Ἀθανάσιος, σύμβολον Ἰωάννου. — Εἰς τὴν β' ζώνην. Μεταμόρφωσις, ἑξαπτέρυγον, Γέννησις, ἑξαπτέρυγον, Ἀνάληψις. — Εἰς τὸ κέντρον: Ἀνάστασις· περὶ αὐτὴν τέσσαρες προφηταὶ ἔξωθεν τούτων, ἀριστερά, Βαϊοφόρος, Ἔγερσις Λαζάρου δεξιά, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή· κάτωθεν τῶν προφητῶν ἀνά εἰς σταυρὸς μεταξὺ δύο ἀντωπῶν αἰτῶν. — Εἰς τὴν γ'. ζώνην: Κοίμησις Θεοτόκου, Πεντηκοστή — εἰς τὴν δ'. Ἀθανάσιος, Κύριλλος, Πέτρος, ΘΚ., Σταύρωσις, Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, Παῦλος, Χρυσόστομος, Ἀχιλλεῖος — Εἰς τὴν ε'. Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Εὐαγγελισμὸς τῆς ΘΚ., Σύμβολον Μάρκου.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθεν ἐπιφανείας: α' ζώνη ἄνω σύμβολον Λουκά, Ἀθανάσιος, Ἁγία Τριάς ἐν ἔγκολπιῷ περιβαλλομένη ὑπὸ ἑξ Προφητῶν ἐν ἔγκολπίοις, ἅγιος Γρηγόριος, σύμβολον Ἰωάννου. — β') ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος αἰετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος αἰετός, ἑξαπτέρυγον. — γ') ἀριστερά, Ἔγερσις Λαζάρου, δεξιά, Εὐαγγελισμὸς, τὰ ἐνδιάμεσα ἔχουσιν ἀφαιρεθῆ. — δ') Εἰς τὸ μέσον ἄμπελος, ἐφ' ἧς ἐν τῷ κέντρῳ ὁ ΙΧ ὡς Βασιλεὺς, περὶ αὐτὸν κατὰ τὰς ἄνω γωνίας αἱ προτομαὶ δύο Εὐαγγελιστῶν ἐντὸς ῥομβοειδῶν ἔγκολπιῶν, κατὰ τὰς κάτω ὁμοίαι προτομαὶ ἐτέρων δύο Εὐαγγελιστῶν ἐν κύκλοις· περὶ αὐτοὺς ἐν ἔγκολπίοις οἱ δώδεκα μαθηταί, ἀριστερὰ ἢ ΘΚ, δεξιὰ ὁ ΠΡΔΡΜ, κάτωθεν τῆς ΘΚ καὶ τοῦ Προδρόμου ἀνά τρεῖς προτομαὶ προφητῶν ἐν ἔγκολπίοις, ἀριστερὰ, κάτωθεν τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου ἢ Βαϊοφόρος, δεξιά, κάτωθεν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἢ Ὑπαπαντή. — ε') Κοίμησις, δικέφαλος αἰετός, ἑξαπτέρυγον, δικέφαλος αἰετός, Πεντηκοστή· κάτωθεν αὐτῶν ἀνά τρεῖς Προφηταὶ ἐν ἔγκολπίοις. — ζ') Ἀθανάσιος, Κύριλλος, μονόγραμμα ΜΤΡ, Θεοτόκος ὀλοσώματος ἀριστεροκρατοῦσα, μονόγραμμα Θδ, Χρυσόστομος, Ἀχιλλεῖος. — ζ') Σύμβολον Ματθαίου, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, Στέφανος αἰρόμενος ὑπὸ δύο ἐκατέρωθεν αἰτῶν, Ἰωακείμ καὶ Ἄννα, σύμβολον Μάρκου.

Πᾶσαι αἱ παραστάσεις ἐπὶ σμάλτου ἔχοντος πεδῖον κατὰ τὸ πλεῖστον κυανοῦν, ἐν τισὶ κίτρινον, ἐν ἄλλοις πράσινον.

Εἰς τὸ κράσπεδον εἴκοσι τρεῖς λίθοι· ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς παραστάσεως τρεῖς ἕτεροι λίθοι· εἰς τὴν ὀπισθίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιφάνειαν ἀντὶ λίθων σμάλτα, ὧν τινὰ ἀπεσπασμένα.

Εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως παραστάσεων τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς κενὰ αἱ ἐπιγραφαὶ ἄνωθεν τοῦ κέντρον α') Κεκυρερομονα | χυσανθυμον | β') + ΧΡΥΣΟΧΟΥΑΔΑΜΗΠ 1719 | ΑΜΑΡΑΦΑΙΛ | ΤΗΣ ΥΕΡΑΣΜΟΝΙΣΚΥΜΥΣΘΕΟΤΟΚΣ. — γ') + ΟΕΝΗΕΡΟΜΟΝΑ | ΧΙΣΚΥΡΤΑΤΗΑΝΟΝ | ΚΕΚΑΘΥΓΜΕΝΣ — ἀριστερὰ δ') ΜΗΧΑΛΗ | ΤΘΙΜΗΣ | ΔΙΔΟΝΤΑ | ΣΓΡΟCΙΑ > 10 | ΚΕΓΡΑΦΙΚ | ΕΙCΤΟΕΥΑΓΓΕΛΗΟΝ. — ε') δράμηνα 6003. — δεξιά: Ϛ') ΚΕΤΩΝΛΙΠΟ | ΝΜΟΝΑΧΟΝ | ΑΝΘΙΜΕΡΟΜ | ΟΝΧ8 > 1719· νεωτέρω προσθήκη «παπαχορσαρο | . κάτω ἢ Ϛ') ΕΥΒΑΝΓΕΛΙΟΝΙΠΑΡΧΙΤΙC ΚΙΜΗCΕΟCΤΗCΗΠΕΡΓΙΑCΔΕCΠΗΝΙCΙΜΟΝ | ΘΕΟΤΟΚΣ ΛΕΓΟΜΕΝΙCΠΙΛΕΟΝ ΜΟΝΑCΤΙΡΙ > 1719 | ΕCΤΑΥΡΟΠΙΓΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥΑΧΡΙΔΩΝ. ἦτοι «κὲ κύρ (ἱερομονάχης) Ἀνθυμον· † Χρυσοχοῦ Ἀδάμη Π 1719 ἄμα Ραφαῖλ τῆς ὑερᾶς Μονῆς Κυμυσω Θεοτόκ. — ὁ ἐν ἱερομονάχοις κύρ Τατηανοῦ κὲ καθ(η)γουμένου-Μηχάλη τοῦ Θίμιου δίδοντας γρ[ο]σια 10 κὲ γραφικ[ε] εἰς τὸ εὐαγγέλιον δράμηνα 6003· κὲ τῶν λιπῶν μοναχῶν Ἀνθίμου [ἱερομον[ά]χου 1719 - παπαχορσαρο - Εὐβανγέλιον ἰπάρχι]τῆς κινήσεως τῆς ἡεραγίας Δεσπῆνις ἱμῶν Θεοτόκου λεγομένης Πίλεον Μοναστήρι 1719 - Ἐσταυροπίγιο τοῦ μακαριοτάτου Ἀχριδῶν»

Εἶναι προφανές, ὅτι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς γραφέντες πρὸ τοῦ σταυροῦ τοῦ ἐπομένου στίχου καὶ ἐτέρω χειρὶ προσετέθησαν εἰς νεωτέρους χρόνους.

Εὐαγγελίου διαστάσεις 0,25 × 0,13 × 0,05 μ.

11) Σταυρὸς ἀργυροῦς, ἰσχυρῶς ἐπικεχυρωμένος πλὴν τῆς λαβῆς, τῆς βάσεως καὶ τῶν τεσσάρων κατὰ τὰς γωνίας τρουλλίσκων ὕψ. 0,40. Κοσμεῖται διὰ πολυχρῶμων λίθων, ὧν εἴκοσι τέσσαρες εἰς τὴν βᾶσιν, καὶ τεσσαράκοντα εἰς τὸν σταυρόν· εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ δέκα ἑννέα κοράλια ἄτεχνος νεώτερος. Περὶ τὴν βᾶσιν ἢ ἐπιγραφὴ: « Τῆ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σταγῶν ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ Μονῆ τῆς Θεοτόκου τῆ ἐπιλεγομένη Μπουνάσια ὁ Ρασκοπρεζρένης Μελέτιος, ἀφιέρωσε , αωνζ' ἀπριλίου κ̅ε. »

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

1) Κῶδιξ χαρτῶος « Τριῶδιον » φφ. 278, ἀκέφαλος· κολοβός· ἀρχεται « προβλέπει ὁ ἀβακούμ... » τελειώνει « πότης οὗτος δέ τι ἐάν θε ».

Στάχωσης ξυλίνη επενδεδυμένη δια βύρσης μετά ξομβροειδών γραμμών και φύλλων εν κύκλοις ἐμπιέστον· ῥάχισ ἐφθαρμένη· 18ου αἰῶνος.

2) Κώδιξ χαρτῶς ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 160 Συναξάριον. Ἐπὶ φφ. 160 ἕως φφ. 181 περγαμηνή «Λόγοι Γεωργίου Ἀκροπολίτου» ἀπὸ φφ. 181 ἕως φ. 188 σπάραγμα ἐτέρου χαρτῶου κώδικος· φφ. 188 περιέχει σημειώσεις ἀπὸ φ. 190 μέχρι φ. 196 περγαμηνή μετὸν τίτλον τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν σεβαστείᾳ τῇ πόλει μαρτυρησάντων. Ἐπὶ φ. 190 μέχρι φφ. 195 ἀπόσπασμα ἐξ ἐτέρου χαρτῶου κώδικος ἐφθαρμένον καὶ τιλφοβρώτου. Ἐν τῷ φ. 196 κακότεχνος μικρογραφία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, κάτωθεν ταύτης «Λόγοι 15 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου». Μέχρι φφ. 200 σπάραγμα ἐξ ἐτέρου κώδικος περγαμηνῶν. Στερεῖται σταχώσεως· διατήρησις μετριωτάτη.

3) Κώδιξ χαρτῶς· ψαλτήριον· διαστ. 0,21 × 0,14, φύλλα 108, στάχωσης ξυλίνη, ἑλλιπῆς τὰ ἔμπροσθεν. Ἄρχεται «ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε καὶ κλίνε τὸ οὖς σου». Λήγει «δόξα σοι ὁ θεὸς ἡμῶν δόξα σοι καὶ πάλιν ἔρω δόξα σοι». Ἐν φφ. 6, 9, 11, 15, 17, 18, 23, 24, 33, 34, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 63, 65, 69, 99 καὶ 105 σημειώσεις ἐν τῇ ᾠᾷ ἐτέρα χεῖρὶ ἐν φ. 56 διὰ πρασίνης μελάνης. Ἐν φφ. 33, 75 καὶ 97 ἐπίτιλοι οἰονεὶ καλλιτεχνικοὶ ποικιλόχρωμοι. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ· τὰ μεγαλύτερα δίχρωμα ἢ τρίχρωμα· ἐν φφ. 101 προσθήκη ἰδίᾳ χεῖρὶ καὶ μελάνῃ. Κατὰ τὴν κάτω γωνίαν μύθωτον. Διατήρησις ἀρκετὰ καλὴ· 18ου αἰῶνος.

4) Ὅμοιος. Νομοκάνων. Στάχωσης ξυλίνη ἑλλιπῆς· τὰ ἔμπροσθεν· φύλλα 90, ἀκέφαλος, κολοβός, ἀρχεται «ὄνομα προστίθησι χροίζει ὡς ἐκούσιον φόνον» λήγει «διδάσκαλος οὐκ ἔπεκρ. | ναῦτα καὶ ἐτέρου πλοίου». Φύλλον 82 ἀπεσπασμένον. Διατήρησις καλὴ. Ἡ κάτω γωνία ἐφθαρμένη ἐν πᾶσι τοῖς φύλλοις· 18ου αἰῶνος.

5) Ὅμοιος. Τριώδιον. Ἀστάχωτος, ἀκέφαλος, κολοβός· φφ. 62. Ἄρχεται «τοῦ παντελῶς σὺ μὴ ἀναστῆ εἰς αὐτήν». Λήγει «καὶ κεφαλὴν σὺν τοῖς ποσὶ καὶ τοῖς ἐντοσθιδίοις καὶ καταλάψετε» αἱ λοιπαὶ σειραὶ ἐσχισμέναι. Φφ. I, 2 ἀπεσπασμένα, ἐν φ. 3 σημειώσεις ἄλλη χεῖρὶ ἐν φ. 6 ἢ κάτω ᾠᾷ συμπληρωμένη δι' ἐτέρου προσκεκολλημένου χάρτου. Τὸ φ. 7 ἀπεσπασμέ-

νον. Τὰ φφ. 18 καὶ 22 ἐσχισμένα τὸ πλεῖστον. Τὸ φ. 23 ἑλλείπει. Τὸ φ. 24 κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν ἐσχισμένον. Τὸ φ. 25 ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέσου τῆς ᾠᾷς τὰ κάτω συμπληρωμένον. Τὰ φφ. 23-27 κατὰ τὴν ἀριστερὰν ᾠᾷν ἐνισχυμένα προσθήκη χάρτου. Ὅμοίως τὸ φ. 28 ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ κάτω. Αἱ ἐπὶ πρῶται σειραὶ ἀποπεπλυμένα· λήγει «μετὰ φόβου θεοῦ καὶ ἀληθείας» Ἐπονται προσθήκαι ἐτέραις χερσίν. Τὰ φφ. 30-35 καὶ 37-50 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν ἀριστερὰν ᾠᾷν. Τὰ φφ. 54-62 ἐνισχυμένα κατὰ τὴν κάτω ᾠᾷν. Ἐπὶ φφ. 29 μέχρι τέλους ἡλωιωμένοι ἐκ διαβροχῆς· 18ου αἰῶνος.

6) Ὅμοιος, χαρτῶς, πλήρης, ἐν φακέλλῳ χαρτῶν νεώτατος· φφ. 117· ἐπένδυσις κυανῶν φύλλων. Τὸ κείμενον ἐν περιθωρίοις· ἀρχεται «τῷ Πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ ἁγίῳ Ναζαρετ κυρίῳ κυρίῳ νεοφύτῳ». Ἐν φ. 3 ἐπίτιλον ἄτεχνον δυοὶ χρώμασι πεποιημένον· κάτωθεν τούτου ἐγκώμια Θεοτόκου ἕως φφ. 34. Ἀρχικὰ κεφαλαῖα γράμματα ἐρυθρᾷ μελάνῃ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ φ. 34. Τὰ λοιπὰ φύλλα ἄγραφα. Διατήρησις ἀρίστη.

7) Ὅμοιος, Νομοκάνων· στάχωσης χαρτίνῃ μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως φφ. 225. Ἀκέφαλος ἀρχεται «μετὰ δὲ ὡς τανθρῶ.» λήγει «Τέλος τοῦ παρόντος νομίμου παρὰ μοναχοῦ Λαυρέντιος ποτὲ θέτου καὶ πρωτοσύγγελος Ἱεροσολύμων 1683 Σεπτεβρίῳ ιζ'». Τὰ φφ. 7 καὶ 9 ἄγραφα· ὁμοίως τὸ πλεῖστον τοῦ φφ. 8, ἐν ᾧ χρονικὸν ἀπὸ τοῦ 1756-1781. Ἐν φ. 10 ἐπίτιλον πολύχρωμον· κάτωθεν τούτου ὁ τίτλος «ὡς ποτε ξένοι χαίρονται ἰδεῖν πατριδα». Ἐν φφ. 11 νεώτεροι σημειώσεις ἀναφερόμεναι εἰς συμβάντα ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ 1754 καὶ 1755. Ἐν φ. 12 ἐπίτιλον, οὗ κάτωθεν πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος νομοκάνων. Τὸ φ. 26 κατὰ τὸ ἡμισυ καὶ τὸ φφ. 26 ὀλόκληρον ἄγραφον. Ἐν φ. 27 ἐπίτιλον· τούτου κάτωθεν «ἀρχὴ σὺν θεῷ τοῦ παρόντος νομοκάνων». Τὸ φφ. 106 ἄγραφον, περιέχει μόνον τὴν λέξιν «θάλασσαν». Τὸ ἡμισυ τοῦ φ. 218 καὶ τὰ φφ. 218, 223, 224 καὶ 225 καθ' ὀλοκληρίαν ἄγραφα. Ἐν φφ. 224 καὶ φφ. 225 διάφοροι σημειώσεις μετὰ τῆς σφραγίδος τῆς Μονῆς· 17ου αἰῶνος.

8) Νομοκάνων ὁμοιος· στάχωσης ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· φφ. 73. Ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «.. των προσώπου

καὶ λοιδορήσας τὸν πλησίον», λήγει «... φροσύνην θύων». Τὸ φφ. 73 ἐφθαρμένον κάτω. Ἐφθαρμένος καὶ τιφρόβρωτος· 18^{ου} αἰῶνος.

9) Νομοκάνων· ὁμοιος· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐφθαρμένης ἐπενδύσεως· ἀκέφαλος καὶ κολοβός. Ἄρχεται «καὶ περὶ... τῶν ἀγαθῶν πρὸς τοὺς δούλους», λήγει «ἐπιτίμα οὐδὲ ὁ ἀνα...». φφ. 133. Τιφρόβρωτος ἐφθαρμένος· 17^{ου} ἢ 18^{ου} αἰῶνος.

10) Νομοκάνων· ὁμοιος· στάχωςις χαρτῶα μετ' ἐπενδύσεως ἐκ σπαράγματος περγαμηνοῦ κώδικος· φέρει παλαιότεραν σελίδωσιν 1-389. Τὰ τέσσαρα φύλλα τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ δύο τελευταῖα ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων. Αἱ σελ. 386-389 ἀνεστραμμέναι κατὰ τὴν βιβλιοδέτησιν. Πλήρης, νεώτερος, διατηρεῖται καλῶς.

11) Νομοκάνων· ὁμοιος· στάχωςις χαρτῶα μετὰ βυρσίνης ἀπλῆς ἐπενδύσεως καὶ ἀσφαλιστρῶν· γραφὴ νεωτάτη, φφ. 160· πλήρης· ἐν φ. 2 καὶ φφ. 15 ἐπιτίτλα πολυχρώμα· φ. 160 ἄγραφον, ἐν φφ. 160 διάφοροι σημειώσεις ἀγορῶν τῆς Μονῆς.

12) Μηναιὸν Νοεμβρίου· περγαμηνὴ, στάχωςις ξυλίνη. Τῆς προσθίας τὸ ἥμισυ λείπει· φφ. 249. Μέχρι τοῦ φ. 243 περγαμηνὴ, ἀπὸ 244-249 προσθήκη χαρτίνης· ἀκέφαλος, κολοβός· ἄρχεται «φίλτατε μὴ με παρίδης οἰκτίρμον», λήγει «αὐτοῦ πᾶσι τὰ ἰάματα»· ἴσως 16^{ου} αἰῶνος.

13) Νομοκάνων· χαρτῶος· πλήρης· στάχωςις χαρτίνης, ἐπένδυσις βυρσίνης· φφ. 129. Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 106 «Νομοκάνων». Τὸ φφ. 58 ἄγραφον. Ἄρχεται «† πίναξ τοῦ παρόντος» λήγει «ὄτι ἔγινε πατροκτόνος». Ἀπὸ φ. 107 μέχρι τέλους «Παρακλητικὴ» πλήρης, ἐτέρῳ χειρὶ· ἄρχεται «Κανὼν παρακλητικὸς» λήγει «ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος· καὶ ἀπόλυσις». Ἐν φφ. 129 σημειώσεις ἐτέρῳ χειρὶ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπένδυσις τοῦ ὀπισθίου τῆς σταχώσεως φύλλου ἐκ φύλλου ἐτέρου χαρτῶου κώδικος· 17^{ου} αἰῶνος.

14) Ψαλτήριον· χαρτῶον· πλήρες· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 260. Τὰ φφ. 1, φ. 259 καὶ φ. 260 ἄγραφα μετὰ νεωτέρων σημειώσεων· ἐν φφ. 259 ἀναγράφονται τὰ παρ' Ἑλλησι, Μακεδόσιν, Ἑβραίοις καὶ Αἰγυπτίοις ὀνόματα τῶν μηνῶν, ἐν φ. 260 τὰ τῶν σημερινῶν μηνῶν. Ἐν φφ. 260 πίναξ τῶν περιεχομένων. Ἄρχεται «Δαβὶδ προφήτου καὶ βασιλέως» λήγει «τοῦ κατ' εὐθείαν αὐτοὺς πόδας

ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης». Διατήρησις καλὴ, 16^{ου} αἰῶνος.

15) Συναξάριον· χαρτῶον· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως, ἔλλιπής κατὰ τὸ ἥμισυ· φφ. 154. Κολοβόν· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Συναξάριον...» λήγει «τῶν ὀφθαλμῶν τὸ φῶς εἰς ἀβλεψίαν μετέβαλεν»· 17^{ου} ἢ 18^{ου} αἰῶνος.

16) Κῶδιξ χαρτῶος· Παρακλητικὴ ἢ ὀκτώηχος· στάχωςις ξυλίνη ἐφθαρμένη, ἐπένδυσις βυρσίνη κατεστραμμένη· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «ὡς προελήλυθε κὲ ὑμνήσωμεν λέγοντες...» λήγει «τὸν πρῶεδρον τῶν μυθίων Νικόλαον εὐφημήσωμεν πο». φφ. 267 δίστηλα. Τὰ τρία τελευταῖα τιφρόβρωτα· 18^{ου} αἰῶνος.

17) Μηναιὸν Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου, Δεκεμβρίου· περγαμηνὴ· στάχωςις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ὀπίσω· ἐπένδυσις βυρσίνη ἀπλῆ. Φφ. 275· ἄρχεται κάτωθεν ἐπιτίτλου «Μην...», κολοβός· λήγει εἰς πέντε ἐξιτήλω ἐρυθρῶ χρώματι δυσαναγνώστους γραμμάς, ἐν αἷς ἡ φράσις «τῆς παλαιᾶς πυρπολουμένης». 16^{ου} αἰῶνος.

18) Κῶδιξ χαρτῶος· στάχωςις ξυλίνη κατεστραμμένη τὰ ἔμπροσθεν· φφ. 147, δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Περιέχει «Λόγους διαφόρους Βασιλείου, Χρυσοστόμου». Ἄρχεται «εἰς αὐτὸν ἐν τῷ στόματί μου». Λήγει «λοῦντα τρανῶς καὶ δόξης»· 18^{ου} αἰῶνος.

19) Νομοκάνων· Ματθαίου· Βλαστάρη μετὰ σχολίων· χαρτῶος, ἄνευ σταχώσεως· δίστηλος, ἀκέφαλος, κολοβός. Τὰ φφ. 1-4 ἐφθαρμένα· τὰ φφ. 288-291 ἀπεσπασμένα. Ἄρχεται «ἀξίας ἰφηλικῶν». Λήγει «ἁμαρτήματα ἐγνωκῶς»· 18^{ου}

20) Μηναιὸν Μαρτίου· Ἀπριλίου· Μαΐου· χαρτῶον· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 58· ἀκέφαλος, κολοβός. Ἄρχεται «μόνη γὰρ ἐξ αἰῶνος τὸν Θεόν». Λήγει «σαρκὶ τετοκυῖα ἐπὶ σταυροῦ κρε». Ἀπὸ φφ. 27 μέχρι φφ. 58 μυόβρωτον καθ' ὅλην τὴν ἄνω ἕξιν μέχρι σχεδὸν τοῦ μέσου τοῦ κειμένου.

21) Εὐχολόγιον· χαρτῶον· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως· φφ. 91. Ἀκέφαλον, κολοβόν· ἄρχεται «ἧς ἔτυχον δόξης τε καὶ χαρᾶς». Λήγει «δουλῶν σου ἐν χρωῖ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν». Ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλους ἐτέρῳ χειρὶ διατήρησις καλὴ.

22) Συναξάριον· χαρτῶον· στάχωςις ξυλίνη μετὰ βύρσης. Φφ. 223· ἀκέφαλον· ἄρχεται «φι-

λοψυχήσαντος και πρὸς τὸ βαλανεῖον ἀποδραμόν». Λήγει «ὄν τοῦ χρόνου δίδωμι συγγραφῆ πέρας» διατήρησις καλή· 18^{ου} αἰῶνος.

23) Θηκαράς· ἔντυπον Ἑνετίας 1643. Τὰ ἑπτὰ πρῶτα φύλλα και τὰ τρία τελευταῖα τούτου χειρόγραφα ἐξ ἄλλων κωδίκων συνεραμμένα.

24) Κώδιξ χαρτῶς, ἐνῶ «Συναξάριον και Εὐαγγέλιον»· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως. Φφ. 453· ἀκέφαλος· ἀπὸ φφ. 1-20 «συναξάριον» ἀπὸ φφ. 21 μέχρι τέλους «Εὐαγγέλιον τὸ διὰ τεσσάρων». Ἄρχεται «ἀνδρὶ μωρῶ ὅστις...» κολοβόν· ἐν φφ. 445 λήγει «ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων». Ἐν φ. 447 συνέχεια τοῦ Εὐαγγελίου ἐτέρα χεiri μέχρι φ. 453 λήγει «διὰ χειρὸς Ἰω.αν και ἁμαρτωλοῦ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Πάτμῳ ἐν ᾧ τόπῳ αὐτὸς Ἰω. Θεολόγος τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἐπέγραψεν». Μηνὶ Ἀπριλίου ΚΓ ἰνδ. Β ἔτους ςΧμς=1138.

25) Μηναιὸν Ἰανουαρίου χαρτῶν· στάχσις ξυλίνη μόνον τὰ ἐμπρός, τεθραυσμένη, ἄνευ ἐπενδύσεως. Φφ. 215· ἀκέφαλος, ἄρχεται «Θανάτου εἰκότως» κολοβός· λήγει «πάνανγε θεοτόκε». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φφ. 28 γραφῆ ὁμοία· ἀπὸ φ. 29 μέχρι τέλους ἐτέρα χεiri. Τὸ φφ. 214 ἀπεσπασμένον.

26) Μηναιὸν Δεκεμβρίου χαρτῶν· στάχσις ξυλίνη. Φφ. 384· ἀκέφαλος. Ἄρχεται «χάρις τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν»· λήγει «ἐπληρώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ συνδρομῆς και ἐξόδου τοῦ εὐλαβεστάτου ἱερέως... (τὸ ὄνομα διεγράφη).

27) Εὐχολόγιον τὸ Μέγα χαρτῶν. Στάχσις ξυλίνη με βύρσαν· φφ. 146· ἀκέφαλος, κολοβόν. Ἄρχεται «νέγκαται σοι τῷ δεσπότη», λήγει «μεγάλης ταύτης». Ἀπὸ φ. 1 ἕως φ. 137 ὁμοία χεiri και μελάνη, ἀπὸ φφ. 137-146 ἐτέρα χεiri και μελάνη. Ἐν φφ. 68 και φ. 70 προσθήκαι και σημειώσεις νεωτέρῃ χεiri· 16^{ου}-17^{ου} αἰῶνος.

28) Μηναιὸν Μαρτίου, Ἀπριλίου, Μαΐου· χαρτῶν· στάχσις ξυλίνη μετὰ βυρσίνης ἐπενδύσεως ἐφθαρμένης εἰς τὴν ῥάχιν. Φφ. 258. Ἄρχεται δι' ἐπιτίτλου, οὗ κάτωθεν «Μὴν Μάρτιος ἔχων...» κολοβός· λήγει «τὸν ἐκ σοῦ ἰκέτην ἀρρήτως». Τὰ φφ. 27 και 28 προστεθμένα ἐξ ἐτέρου κώδικος· τὸ ἡμισυ τοῦ φ. 43 και ὀλόκληρον τὸ φφ. 43 ἄγραφον· τὰ φφ. 44, 46 και 47 προσθήκαι ἐξ ἐτέρου κώδικος· ἀπὸ φ. 51 και ἐξῆς ἐτέρα χεiri· 17^{ου} αἰῶνος.

29) Κώδικος ἐκ περγαμηνῆς σπάραγμα· φφ.

26 δίστηλα, μυόβρωτον, τὰ φύλλα ἀπεσπασμένα. Ἀκέφαλος κολοβός. Ἄρχεται «και γὰρ ὁ ἐρχόμενος». Λήγει «πλὴν λέγω ἡμῖν ἀπ' ἄρτι».

30) Θεοτοκάριον ἔντυπον· εἰς τὸ τέλος τούτου συνημμένος χειρόγραφος «πολυέλιος» ἐκ φφ. 24. Ἄρχεται «μακάριος ὁ ἀνὴρ ὅς»· λήγει «μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ και γενεᾷ». Τὸ φφ. 24 περιέχει χρονικὸν τῆς Μονῆς και σημειώσεις ἐτέρα χεiri· 17^{ου} αἰῶνος.

ΦΟΡΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

- 1) Ἅγιος Σπυρίδων διαστ. 0,27×0,27 μ.
- 2) Ἅγία Κυριακή, Ἅγ. Παρασκευὴ και Ἅγ. Καρδαία 0,57×0,51 μ. μετ' ἐπιγραφῆς «δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ...»
- 3) Ἅγ. Ἀθανάσιος 0,415×0,55 μ.
- 4) Βάπτισις τοῦ ΙΧ 0,36×0,27 μ.
- 5) Ἅγ. Γεώργιος 0,23×0,39 μ.
- 6) Ἅγ. Νικόλαος 0,46×0,32 μ.
- 7) Ἅγ. Σπυρίδων 0,26×0,185.
- 8) Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἐν προτομῇ 0,26×0,305 μ.
- 9) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου 0,25×0,38 μ.
- 10) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα 0,14×0,18 μ.
- 11) Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι 0,295×0,36 μ.
- 12) Οἱ Ἅγ. Τεσσαράκοντα μάρτυρες 0,31×0,52 μ.
- 13) Προφήτης Ἡλίας ἐπὶ ἄρματος 0,345×0,505 μ.
- 14) Μέσον τριπτύχου, Θεοτόκος 0,12×0,20 μ.
- 15) Τρίπτυχον· ἐν τῷ μέσῳ Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα· ἐπὶ τῶν ἔνθεν και ἔνθεν φύλλων εἰς τρεῖς ζώνας· ἄνω και μέση ζώνη ἀνά δύο ἅγιοι ἐν τῇ κατωτέρῃ Ἅγιος Γεώργιος και Δημήτριος 0,16×0,225 μ.
- 16) Δίπτυχον· ἔνθεν μὲν ὁμιλος ἁγίων, ἐκεῖθεν δὲ ἅγιοι γυναῖκες ὀλοσώματα 0,15×0,11 μ.
- 17) Ἅγ. Κωνσταντῖνος και Ἐλένη 0,27×0,31.
- 18) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐν προτομῇ 0,245×0,365 μ.
- 19) Σταυρὸς ὕψ. 0,44×0,365 μ. ἐν τῷ μέσῳ ἔνθεν μὲν ἡ Σταύρωσις, ἐκεῖθεν δὲ ἡ Ἀνάστασις.
- 20) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα ἐν τῷ μέσῳ ὀκτὼ ἁγίων 0,28×0,37 μ.

- 21) Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ ἐν προτομῇ 0,31 × 0,42 μ.
- 22) Δύο στρατιωτικοὶ ἅγιοι 0,24 × 0,32 μ.
- 23) Θεοτόκος πλατυτέρα μετ' ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως 0,31 × 0,35 μ.
- 24) Θεοτόκος πλατυτέρα μετὰ ἀργυροῦ στέμματος καὶ ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τῶν χειρῶν 0,27 × 0,315 μ.
- 25) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ 0,27 × 0,325 μ.
- 26) Θεοτόκος ἀριστεροκρατοῦσα μετ' ἐπενδύσεως ἀργυρᾶς 0,27 × 0,35 μ.
- 27) Ὁ Ἅγ. Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἐν μέσῳ λεόντων 0,34 × 0,255 μ.
- 28) Ἄνω δέησις — Μιχαήλ - Μαρίνα, μέσον καὶ κάτω ἀνά πέντε ἅγιοι 0,44 × 0,60 μ.
Δέκα τέσσαρα εἰκονίδια ἐξηρητημένα ἐκ τοῦ πολυελαίου, πάντα τῶν αὐτῶν διαστάσεων 0,16 × 0,215 μετὰ παραστάσεων κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τὰ ἐξῆς:
- 1) Βάπτισις ἀντιθέτως Ἰωάννης ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος
 - 2) Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ ναῶ — Ἅγ. Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς
 - 3) Γέννησις τοῦ Χριστοῦ — Ἅγ. Ἀνδρέας καὶ ἕτερος Ἅγιος
 - 4) Θάνατος τοῦ Ἰωάννου — Οἱ δύο Ἅγιοι Θεόδωροι
 - 5) Ἀνάληψις — Ἅγ. Ἰω. Χρυσόστομος καὶ Ἅγ. Βασίλειος
 - 6) Ἐγερσις τοῦ Λαζάρου — Ἅγιοι Λουκάς καὶ Ματθαῖος
 - 7) Ὑπαπαντὴ — Ἅγιοι Βαρθολομαῖος καὶ Φίλιππος
 - 8) Κοίμησις τῆς Θεοτόκου — Ἅγιοι Ἀθανάσιος καὶ Ἀντώνιος
 - 9) Πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ΙΣ — Ἅγιοι Παντελεήμων - Ἰωάννης
 - 10) Βαῖοφόρος — Ἅγ. Πέτρος καὶ Παῦλος
 - 11) Σταύρωσις — Ἅγ. Νικόλαος καὶ Γρηγόριος
 - 12) Πεντηκοστή — Ἅγιος Σάββας καὶ ἕτερος ἅγιος
 - 13) Μεταμόρφωσις — Ἅγιος Κύριλλος καὶ ἕτερος ἅγιος
 - 14) Ἀνάστασις — Ἅγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΤΖΙΑΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ
ΕΚ ΤΗΣ 10^{ης} ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ
(Η Π Ε Ι Ρ Ο Υ)
ΥΠΟ ΦΩΤΙΣΜΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ
Ι

Παρέχονται ἐνταῦθα εἰδήσεις ἀξιωματικῶν περὶ τῆς τύχης μνημείων τινῶν καὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Ἠπείρου κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς ὡς καὶ τινες παρατηρήσεις καὶ εὐρήματα γενόμενα κυρίως κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔτη τῆς ὑπηρεσίας μου ὡς Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων ἐν Ἰωαννίνοις (1945-1947).

Κατὰ τὸ παρελθὸν αἱ κλασσικῶν χρόνων ἀρχαιότητες τῆς Ἠπείρου μόνον παροδικῶς ἐγνώρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης. Ἰδιαίτερος ἀπὸ τῆς καταρρέουσας τοῦ βορειο-ηπειρωτικοῦ μετώπου κατ' Ἀπρίλιον 1941

καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς οὐδὲ εἰς ἀρχαιολόγος ἐπάτησε τὴν Ἠπειρον. Ἀπὸ τῆς ἐν Κερκύρα ἔδρας τοῦ ἀρμοδίου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων ἡ Ἠπειρος ἦτο ἀπρόσιτος τότε διὰ τὴν ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατακτητῶν πλήρη ἀπομόνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων.

Σημαντικὸν βῆμα ἐγένετο διὰ τὴν σταθερὰν ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολούθησιν καὶ ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν ἀρχαιοτήτων διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῆς Ἠπείρου ἐκ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κερκύρας, εἰς ἣν ὑπήγοντο πλὴν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ ἅπαντα ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Διὰ τοῦ Ν. Δ. 1521/1942 ὠρίσθη ἰδίᾳ ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια (ἡ 10^η) περιλαμβάνουσα τοὺς Νομοὺς Ἰωαννίνων, Θεσπρωτίας, Πρεβέζης καὶ Ἄρτης μετ' ἔδραν Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων τὰ Ἰωάννινα. Εἰς τὴν οὕτως συσταθεῖσαν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων ἐποθετήθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὡς Ἐφορέων